Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

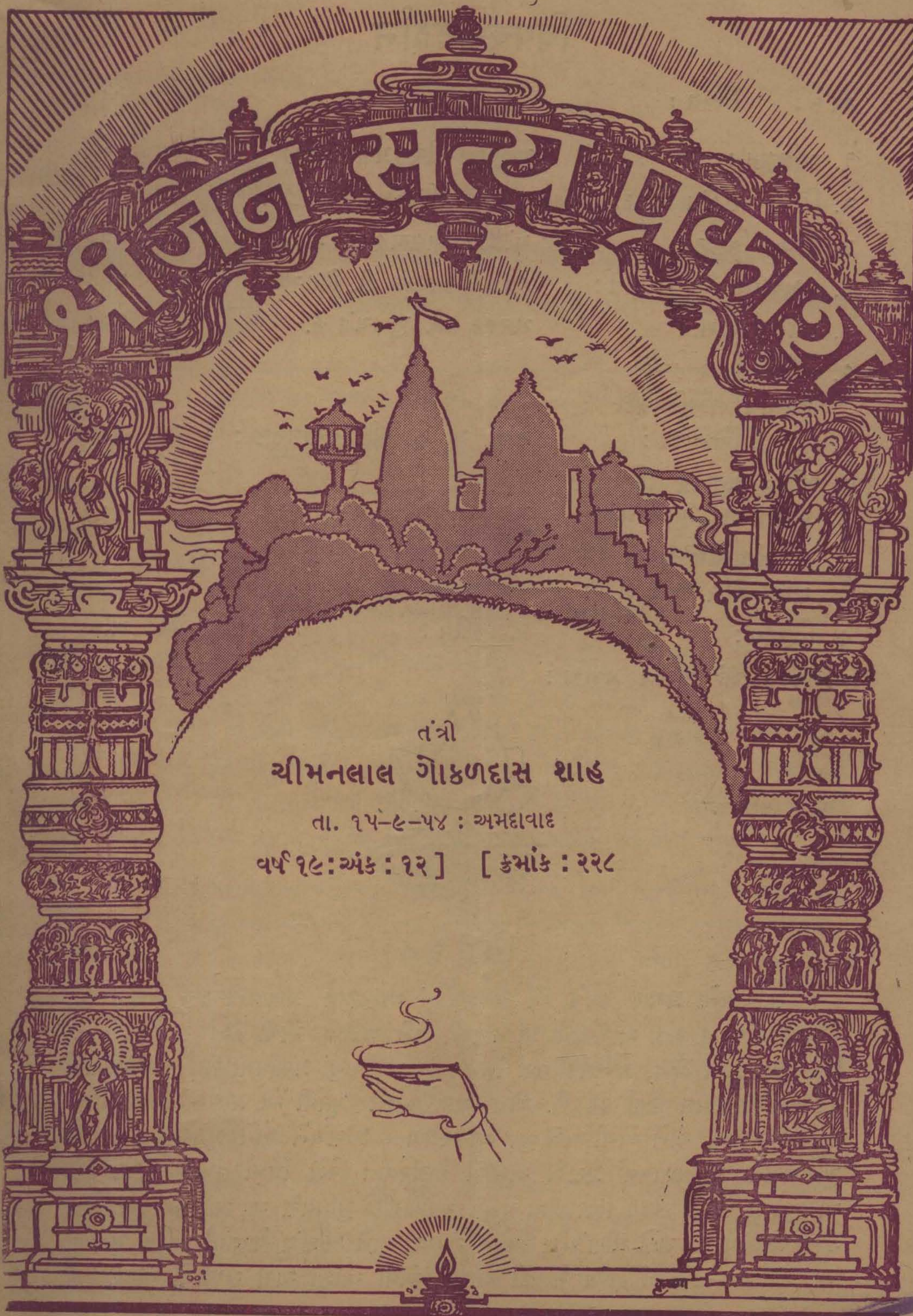

श्री जैन सत्य प्रकाश

તંત્રી

ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ

તા. ૧૫-૯-૫૪ : અમદાવાદ

વર્ષ ૧૯ : અંક : ૧૨] [ક્રમાંક : ૨૨૮

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR
SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA
Koba, Gandhinagar - 382 007.
Ph. : (079) 23276252, 23276204-05

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

विषय–दर्शन

અંક : વિષય :	લેખક :	પૃષ્ઠ :
૧. બલિદાન :	પૂ. મુ. શ્રીચંદ્રપ્રભસાગરજી :	૨૧૭
૨. હિંસા–અહિંસા વિવેક:	પૂ. પં. શ્રીધુરંધરવિજયજી :	૨૨૦
૩. ઉદયન–વિહાર :	પં. શ્રી. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી :	૨૨૨
૪. ગુફાઓમાં જૈન સંસ્કૃતિ :	શ્રી. મોહનલાલ દી. ચોકસી :	૨૨૬
૫. કર્મ–મીમાંસા :	માસ્તર શ્રી. ખુબચંદ કે.	૨૨૯
૬. ઋષિ રઘુનાથ દ્વારા આચાર્ય લક્ષ્મીચંદ્રકો પ્રેષિત પત્ર :	સંપા. પૂ. મુ. શ્રીકાંતિસાગરજી :	૨૩૧
૭. મહો૦ ભાનુચંદ્ર ગણિ રચિત એક નૂતન ગ્રંથ	પૂ. ઉપા. શ્રીવિજયસાગરજી :	૨૩૬
૮. ભક્તિલાભોપાધ્યાયકા સમય ઓર ઉનકે ગ્રંથ :	શ્રી. અગરચંદજી નાહટા :	૨૩૮
૯. નિવેદન :	સંપાદકીય : ટાઈટલ પેજ	બીજું
૧૦. રાજકોટમાં વિચિત્ર પ્રવૃત્તિ :	„ „	ત્રીજું

નિવેદન

સાહિત્યનો પ્રચાર કરવો એ જૈનધર્મનું આવશ્યક પ્રભાવના-કાર્ય ગણાય છે. જૈનધર્મ વિરુદ્ધ થતા આક્ષેપોના પ્રતિકારથી અને અજ્ઞાત એવી જૈન સાહિત્ય અને શિલ્પકૃતિઓથી જૈન, જૈનેતર વર્ગને પરિચય આપવાનું પ્રભાવના કાર્ય આ માસિક ૧૯ વર્ષથી સતત કર્યા કરે છે. એની જરૂરિયાતને પૂરવી એ પ્રત્યેક: જૈનધર્મીનું કર્તવ્ય ગણાય, અને એથી અમે જુદા જુદા સ્થળના શ્રીસંઘને અને પૂજ્ય આચાર્યાદિ મુનિવરોને પર્યુષણાપર્વ પ્રસંગે અમારી જરૂરિયાત વિશે વિજ્ઞપ્તિપત્રો પાઠવ્યા છે, એ મુજબ તે તે સ્થળે બિરાજતા પૂજ્ય આચાર્યાદિ મુનિવરો આ માસિકની આર્થિક જરૂરિયાત પૂરવા માટે શ્રીસંઘને ઉપદેશ આપશે અને શ્રીસંઘ પોતાની શક્તિ મુજબ આ પ્રભાવના-કાર્યમાં ફાળો મોકલી આપશે એવી આશા અમે રાખીએ છીએ.

—સંપાદક

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ ॐ अर्हम् ॥
अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक
मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिनुं मासिक मुखपत्र
जेशिंगभाईनी वाडी : घीकांटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष : १९	વિક્રમ સં. ૨૦૧૦ : વીર નિ. સં. ૨૪૮૦ : ઈ. સ. ૧૯૫૪	क्रमांक
अंक : १२	ભાદરવા વદિ ૩ બુધવાર : ૧૫ સપ્ટેમ્બર	२२८

બ ★ લિ ★ દા ★ ન

લેખકઃ પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રીચંદ્રપ્રભસાગરજી.

ભગવાન મહાવીરના મુખમાંથી વાણીનો પ્રવાહ નાયગરાના ધોધની જેમ માલકોષ રાગમાં વહી રહ્યો હતો. એની સુમધુર શીતળતામાં દેવ–માનવો પોતાના હૈયાના તાપને શમાવી રહ્યા હતા. પ્રભુએ અર્પણનો મહિમા ઉચ્ચારતાં કહ્યું: ' સરિતા જળથી તૃષાતુરની તૃષા છિપાવે, વૃક્ષો ફળ અને છાયાથી ક્ષુધાતુરની ક્ષુધા મટાડી શીતળતા આપે છે, ચંદન ઘસાઈને અશાન્તને શાન્ત કરે છે, શેરડી પિસાઈને પણ મીઠો રસ આપે છે. તો શું માનવી આવું કંઈક અર્પણ ન કરી શકે? માનવ મહાન છે, તો એનું અર્પણ પણ મહાન હોવું ઘટે!'

વૈશાલીના મહાનાયકનું હૈયું આ શબ્દો, કોરી ભૂમિમાં પાણી પડતાં જેમ પી જાય તેમ, પી ગયું! અર્પણના આ ઉપદેશને વારંવાર સંભારતા મહાનાયક પોતાના નગરમાં પહોંચ્યા. ત્યારે એને સમાચાર મળ્યા કે દુશ્મન રાજાએ વૈશાલી પર ત્રાટકવા પ્રસ્થાન કરી નાખ્યું છે. આ સાંભળી શાન્તિપ્રિય મહાનાયકનું હૃદય કકળી ઊઠયું.

વૈભવમાં ઉન્મત્ત બનેલા રાજાઓને આ શું સૂઝયું છે? આજ આ નગર પર ત્રાટકે તો કાલે પેલા નગર પર ત્રાટકે! એક હારે, બીજો જીતે, પણ આ નિર્દોષ પ્રજાજનોનો નાશ થઈ રહ્યો છે, એનો વિચાર આ સત્તાન્ધોને કેમ નથી આવતો? રાજાઓની ક્ષણિક ઇચ્છાઓ ખાતર–પ્રજાનો ભોગ! રે સત્તાન્ધતા!!

એની વિચારધારા આગળ વધે તે પહેલાં તો સમાચાર મળ્યા કે વૈશાલીનો નૃપ ભયાકુલ બની ભાગી ગયો છે અને દુશ્મન રાજા તો વૈશાલી પર ઘેરો ઘાલી બેઠો છે! મહાનાયકથી બોલાઈ ગયું: ' ધિક્કાર છે તારા પૌરુષને! પ્રજાને નિરાધાર મૂકી અન્તે ભાગ્યો! રે, કાયરો તેં વળી રાજ્ય કરી શકતા હશે?'

વિજયી રાજાએ કિલ્લો તોડી નગરમાં પ્રવેશ કરી, આજ્ઞા કરી: "સૈનિકો! આજ

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ત્રણ પેઢીનું વેર લેવાનું છે. વૈશાલીને લુંટાય એટલી લૂટો, લૂટતાં જરાય ન ગભરાશો, આજ લૂંટની ઊજાણી છે.'

અર્પણના ગીતમાં મત્ત બનેલો મહાનાયક પણ આ પળે મૂંઝાઈ ગયો. પૌરજનોની લૂંટ એની આંખો ન જોઈ શકી, લોકોના આર્તનાદ એનાં કાન ન સાંભળી શક્યા. વેદનાથી વ્યથિત–એના આત્માને એક જૂની વાત સાંભરી આવી અને એ વિજયીરાજ પાસે પહોંચી ગયો.

'રાજન્! મને ઓળખો છો ?' રાજાના અનુચરોએ આપેલા આસન પર બેસતા મહાનાયકે પૂછ્યું.

'મહાનાયક! આપને કોણ ન ઓળખે ? જ્ઞાનથી, શિયળથી, સંસ્કારથી ને સભ્યતાથી આપ નગરના નાગરિકોમાં શ્રેષ્ઠ અને જ્યેષ્ઠ છો! અને એટલે જ તો આપને પૌરજનો પણ મહાનાયક કહી સત્કારે છે!'

મહાનાયકના સદ્ગુણો પ્રત્યે સમસ્ત પ્રજાજનને માન હતું તેમ એ દુશ્મન રાજાના હૈયામાં પણ, એમના એકના માટે તો, માન હતું જ. એટલે જ એણે પ્રસિદ્ધ ગુણોનો ગુણાનુવાદ નમ્રતાથી કર્યો.

'એમ નહિ, રાજન્! એમ નહિ. આ રીતે ઓળખાણ જાણવા કે મારો ગુણાનુવાદ સાંભળવા અત્યારે હું નથી આવ્યો. હું તો એ પૂછું છું કે તમારે ને મારે કંઈ સંબંધ ખરો કે ?'—સંબંધ પર ભાર મૂકતાં મહાનાયકની અભય આંખોએ પ્રશ્ન કર્યો.

ભરાવદાર મુખ, દૂધ જેવી ધોળી દાઢી, જળથી ભરેલા સરોવર જેવી કરુણાપૂર્ણ આંખો અને સંયમથી સશક્ત દેહ—આ સૌ મહાનાયકની પ્રતિભામાં અભિવૃદ્ધિ કરી રહ્યાં હતાં.

આ પ્રતિભાશાળી વિભૂતિના શબ્દો પર રાજા વિચાર કરી રહ્યો હતો. એનો આત્મા ભૂતકાળના સાગરને તરતો તરતો બાલ્યકાળના કિનારે જઈ પહોંચ્યો. અને એની નજર સામે એક તેજોમય ગુરુની નિર્મળ મૂર્તિ ખડી થઈ. જે ગુરુએ વાત્સલ્યભાવ સાથે પોતાને વિદ્યાનું અમૃતપાન કરાવ્યું હતું તે જ આ વિદ્યાગુરુ! જે ગુરુના પ્રતાપે પોતે આટલો આગળ વધ્યો. એનાથી બોલાઈ ગયું: 'ગુરુદેવ!'

'હા, રાજન્ બરાબર છે. હું એ જ કહેવા આવ્યો છું. વિદ્યાભ્યાસ કર્યા પછી વિદાય વેળાએ તેં મને ગુરુદક્ષિણા માટે આગ્રહ કર્યો હતો તે યાદ છે? અને મેં કહ્યું હતું, 'દક્ષિણા આજ નહિ, આ થાપણ રાખી મૂકજે. જરૂર પડશે તો અવસર આવ્યે માગી લઈશ.'

રાજાએ તરત સેનાપતિને આજ્ઞા કરી: 'જાઓ, શીઘ્ર જાઓ. લૂંટ કરતા સૈનિકો મહાનાયકના ઘેર ન પહોંચી જાય. એ મારી પાસે ગુરુદક્ષિણા માગવા આવ્યા છે. આ તો આપણો ધર્મ છે કે એમનું ગૃહ અભય અને સુરક્ષિત રહેવું જોઈએ.

એ નગરાધિપ પર મારું પ્રાચીન વેર છે. એ વેરને વાળવાનો અવસર આજ ઘણા વર્ષે આવ્યો છે. પણ એ વેરના અગ્નિમાં આ મહાનાયકનું ગૃહ હોમાઈ ન જાય તે બરાબર ધ્યાનમાં રાખજો.'

કરુણાભર્યો હાથ ઊંચો કરતાં મહાનાયકે કહ્યું: ઊભા રહો! હું એવો સ્વાર્થી નથી કે મારી જાતની જ રક્ષા કરું! જગતોદ્ધારક મહાવીરનો ભક્ત આવો સ્વાર્થી કદી ન હોય! હું તો આખી વૈશાલી માટે અભય માગું છું.'

'ગુરુદેવ! આવો આગ્રહ ન કરો. જે આગમાં હું બળી રહ્યો છું તે આગ હજારો

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઉપદેશોની વૃષ્ટિથી પણ શમે તેમ નથી. એ સર્વસ્વને બાળીને જ જંપશે. છતાં તમે કહો તો અમુક સમયની મર્યાદા માટે સૈનિકોને રોકી શકું. અથવા મને યાદ છે કે આપને તરતાં બહુ જ સુંદર આવડે છે. જળમાં ઘણા સમય સુધી આપ રહી શકો છો. તો નગરના કાસારમાં આપ જ્યાં સુધી ડૂબકી મારીને પાણીમાં રહો તેટલીવારમાં જેને જે લેવું હોય તે લઈને, જ્યાં જવું હોય ત્યાં જઈ શકે છે. પણ આપ જેવા જળ બહાર દેખાઓ, તે પછી તો એક ક્ષણ સૈનિકો નહિ થંભે!'

મહાનાયકની વૃદ્ધ આંખમાં કોઈ ભવ્ય સ્મૃતિનું તેજ ચમક્યું. એમની સ્મૃતિના પડદા પર મહાવીરની વાણીના અક્ષરો તેજોમય બની ઉપસવા લાગ્યા. એને થયું: મારા જીવનમાં આ ઘડી મહાવીરના અર્પણના ઉપદેશની આવી લાગી છે. ખરેખર, કસોટીની આ વેળ છે! મારે મારા જીવનદ્વારા એ ઉપદેશને મૂર્ત કરવો જોઈએ. મહાનાયકે કહ્યું : 'તમારી ઇચ્છા એવી હોય તો તેમ કરીએ!'

રાજા વિચારવા લાગ્યો : આ વૃદ્ધ માણસ શ્વાસોચ્છ્વાસ રોકી રોકીનેય કેટલીવાર રોકશે? ક્ષણ, બે ક્ષણ, દસ ક્ષણ, પણ કલાકો સુધી તો નહિ રુંધે ને! તો પછી એટલી વારમાં પૌરજનો ક્યાં ભાગી જવાના હતા? ગુરુનું વચન પળાશે અને મારા વેરની તૃપ્તિ પણ થશે.

મહાનાયક નગરકાસાર પાસે આવ્યા. પૌરજનો ભયત્રસ્ત હતા છતાં પણ આ દૃશ્ય જોવા ક્ષણભર સૌ થંભી ગયા; કારણ કે મહાનાયકમાં સૌને રસ હતો—શ્રદ્ધા હતી. નગરમાં જ્યારે ઘોષણા થઈ રહી હતી કે 'જ્યાં સુધી મહાનાયક જળમાં ડૂબકી મારીને રહેશે ત્યાં સુધી સૌને અભય છે' ત્યારે મહાનાયક કાસારના મધ્યમાં રહેલા કીર્તિસ્તંભ સાથે પોતાની કાયાને ઉત્તરીયથી બાંધી જળસમાધિ લઈ રહ્યા હતા.

મહાનાયકના હૈયામાં વાત્સલ્ય હતું. માનવો માટે કરુણા હતી. સૌના કલ્યાણની તીવ્ર ઝંખના હતી અને નગરજનોની રક્ષા પ્રાણ આપતાંય થતી હોય તો પ્રાણ આપવાની અર્પણ-ભાવના પણ હતી. એટલે એમણે 'અરિહંત શરણમ્' લઈ પાણીમાં પોતાની જાતને સદાને માટે પધરાવી દીધી!

ક્ષણ...બે ક્ષણ......કલાક......બે કલાક થઈ ગયા, પણ મહાનાયક જલસપાટી પર ન આવ્યા...તે ન જ આવ્યા. વિજયી નૃપ અને લૂંટની કામનાવાળા સૈનિકો પ્રતીક્ષા કરી થાક્યા, પણ એ ઉપર ન આવ્યા.

રાજા ચતુર હતો. એ આ કરુણ બનાવ સમજી ગયો. એના પર જાણે વિદ્યુત્પાત થયો હોય તેમ તે ઘા ખાઈ ગયો. શું ગુરુએ પૌરજનોની રક્ષા કાજે પોતાની કાયાનું બલિદાન આપ્યું? અને મારા જ હાથે મારા વિદ્યાદાતાની હત્યા? આહ ધિગ્, મારા વિજયને! એનો આત્મા શોકથી ઘેરાઈ ગયો. બલિદાનની વૃષ્ટિથી એનો વૈરાગ્નિ શમી ગયો. એ પવિત્ર આત્માને નમી તે જ ક્ષણે રાજા વૈશાલીને છોડી ચાલી નીકળ્યો.

આ વાત સાંભળી વૈશાલીના યુવાન અને યુવતીઓ દોડી આવ્યાં. સ્તંભ સાથે બંધાયેલા એ પુણ્યદેહને બહાર કાઢ્યો ત્યારે પાણીથી-પ્રફુલ્લ બનેલો મહાનાયકનો ઉજ્જવળ દેહ જાણે સૌને કહી રહ્યો હતો : દેહનું મૂલ્ય આનાથી વધારે કંઈ હોઈ શકે ખરું કે...?

વૈશાલીના પૌરજનો મહાનાયકને આંસુની અંજલી આપી રહ્યા હતા, કારણ કે એણે જ પોતાનું જીવન આપીને વૈશાલીને જીવન-આપ્યું હતું!

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

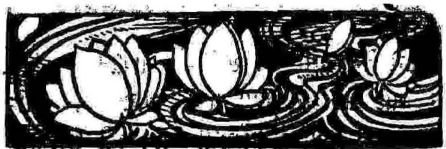

હિંસા-અહિંસા વિવેક

લેખક : પૂજ્ય પં. શ્રીધુરંધરવિજયજી

અહિંસા સ્વરૂપ—

હિંસાનો નિષેધ એ અહિંસા, એટલી સમજ તો 'અહિંસા' એ શબ્દથી મળે છે પણ એ સમજ પૂરી નથી. જો એટલી સમજને જ આગ્રહપૂર્વક પકડી રાખવામાં આવે તો કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ જે અહિંસાના અંગભૂત છે તે અટકી પડે અને તેના લાભથી જીવો વંચિત રહે એટલું જ નહિ, પણ ગેરસમજથી મિથ્યા માન્યતાને કારણે પોતે ગેરલાભ મેળવે અને બીજાને ગેરલાભ કરાવે. એટલે અહિંસાનું સ્વરૂપ-યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવું પરમ આવશ્યક છે.

અહિંસા એ પરમધર્મ છે. અહિંસાધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે. ધર્મનું લક્ષણ અહિંસા છે.

'अहिंसा परमो धर्मः' 'धम्मो मङ्गलमुक्किट्ठं'

'अहिंसा संजमो तवो' 'अहिंसा लक्खणस्स'

આ સર્વ વચનો જો કેવળ હિંસાથી નિવૃત્ત થવું એટલા પૂરતાં જ હોત તો ધર્મ તરીકે-પૂર્ણ ધર્મ તરીકે ગણી શકાત નહિ. દુર્ગતિમાં પાડતા જીવને બચાવવો એ ધર્મનું અર્ધ કાર્ય છે. હિંસાથી વિરમતો જીવ દુર્ગતિમાં પડતો બચે છે-એટલા પૂરતો એ ધર્મ છે એ બરાબર છે પણ દુર્ગતિ અટકી એટલે પત્યું એમ નહિ. જીવ દુર્ગતિમાં જતો અટક્યો પછી તેને જવું ક્યાં? કોઈ સારે સ્થળે તેને જવું છે ત્યાં તેને લઈ જનાર કોઈ જોઈએ. જે લઈ જનાર છે તે ધર્મ છે. ધર્મ દુર્ગતિમાંથી બચાવીને જીવને સદ્દગતિમાં સ્થાપન કરે છે એ ધર્મનું પૂર્ણ સ્વરૂપ છે.

"दुर्गतिप्रपतज्जन्तून्, यस्माद् धारयते ततः ॥
धत्ते चैषान् शुभे स्थाने, तस्माद् धर्म इति स्मृतः ॥"

દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીને જે કારણે ધારણ કરે છે માટે અને તેઓને શુભ સ્થાનમાં સ્થાપન કરે છે માટે 'ધર્મ' એ પ્રમાણે કહેવાય છે. એટલે ધર્મમાં અશુભથી બચાવવાનું અને શુભમાં લઈ જવાનું એમ બે તત્ત્વ હોવાં અનિવાર્ય છે. સામાન્ય ધર્મમાં પણ આ બે સ્વરૂપ હોય છે તો પરમ ધર્મ-અહિંસામાં એ બે હોય તેમાં આશ્ચર્ય શું? એટલે અહિંસા—હિંસાથી અટકવું અને સ્વ-પર આત્મશ્રેયમાં પ્રવૃત્તિ કરવી-આ અહિંસાની પૂર્ણ સ્થિતિ છે. અહિંસાનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ ઉપર પ્રમાણે સમજાય તેમાં જ અહિંસાની વાસ્તવ મહત્તા અને ગુણવત્તા છે.

હિંસાનાં ત્રીશ નામો :

અહિંસાના સ્વરૂપના બે અંશ છે એ સ્થિર થાય એટલે તેનો પ્રથમ અંશ-હિંસાથી અટકવું એ છે તેમાં જીવ પ્રથમ પ્રવૃત્ત થાય. જ્યાં સુધી હિંસાથી ન અટકે ત્યાં સુધી બીજો

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

અંશ-જે સ્વ-પર આત્મશ્રેયઃ છે તેમાં પ્રવૃત્તિ થાય નહિ. જેટલે જેટલે અંશે હિંસાથી અટકે તેટલે તેટલે અંશે જીવમાં સ્વ-પર આત્મશ્રેયઃમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની યોગ્યતા પ્રકટે છે. હિંસાથી અટકવારૂપ અહિંસાની આરાધના-ઉપાસના કરવા માટે હિંસા એ કેટલી દુઃખદાયી છે તે વિચારવું જોઈએ. હિંસાનાં જુદાં જુદાં નામો કેટલાં છે એ પણ જાણવું જરૂરી છે. હિંસાનાં જુદાં જુદાં ઘણાં નામો છે પણ તેમાંથી પ્રચલિત અને અવશ્ય જાણવા યોગ્ય ત્રીશ નામો છે, તે આ પ્રમાણે—

૧. **પ્રાણવધ**—જીવને જીવનના આધારભૂત જે પ્રાણો છે તેનો વધ-ઘાત કરવો. ૨. **શરીરથી ઉન્મૂલના**—જેમ વૃક્ષને જમીનથી ઉખેડી નાખવામાં આવે એમ જીવને શરીરથી ઉખેડી નાખવો. ૩. **અવિશ્રંભ**—જીવોને અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરનાર. ૪. **હિંસાવિહિંસા**—આત્મહિંસા કરનાર-આત્મા અરૂપી હોવાથી ખરેખર તેની હિંસા કરતો નથી-અરૂપીની હિંસા થતી નથી છતાં દોષ લાગે છે. ૫. **અકૃત્ય**—કરવા યોગ્ય નથી. ૬. **ઘાતના**—ઘાત કરવાનું કાર્ય છે. ૭. **મારણા**—મારવાનું કાર્ય છે. ૮. **વધ(ના)**—પ્રાણપીડા કરવારૂપ. ૯. **ઉપદ્રવણા**—ઉપદ્રવ-ઉત્પાત ઉત્પન્ન કરવારૂપ. ૧૦ **નિપાતના**—મન-વચન-શરીરને પાડવારૂપ અથવા શરીર અને ઇન્દ્રિયોથી જીવને પાડવા રૂપ. ૧૧. **આરંભ-સમારંભ**—જીવો પ્રાણ મુક્ત થાય એવી અનેક પ્રકારની સાંસારિક પ્રવૃત્તિ. ૧૨. **આયુષ્ય કર્મનો ઉપદ્રવ-ભેદ-નિષ્ઠાપન-ગાલન સંવર્તક-સંક્ષેપ**—આયુષ્ય કર્મ ઉપર સર્વ જીવોના જીવનનો આધાર છે તે ઘટે-તૂટે એવો ઉપદ્રવ કરવો. તેનો ભેદ કરવો, તે ગળી જાય-ઢીલું પડે એવું વર્તન કરવું, તે સંકોચાય એમ કરવું, તે સંક્ષેપાય એમ કરવું. ૧૩. **મૃત્યુ**—મરણ-કોઈને પરલોકમાં પહોંચાડી દેવો. **અસંયમ**—પ્રવૃત્તિ ઉપર કાબૂ ન રાખવો તે અવિરતિ. ૧૫. **કટકમર્દન**—મોટા સૈન્યોથી અનેક જીવોનું મર્દન કરવું-ચાંપવા-દબાવવા. ૧૬. **વ્યુપરમણ**—પ્રાણોની પરિસમાપ્તિ કરવી. ૧૭. **પરભવ સંક્રામકારક**—જીવને બીજા ભવમાં પહોંચાડી દેવો. ૧૮. **દુર્ગતિપ્રપાત**—અશુભ ગતિમાં પડવું. ૧૯. **પાપકોપ**—પાપરૂપ અને કોપરૂપ. ૨૦. **પાપલોભ**—પાપનો લોભ, પાપ વધે એવાં આચરણ. ૨૧. **છવિચ્છેદકર**—શરીરનો છેદ કરનાર. ૨૨. **જીવિતાન્તકરણ**—જીવનનો અન્ત થાય એવું કરણ-સાધન. ૨૩. **ભયંકર**—સાત ભયોને જન્મ આપનાર. ૨૪. **ઋણકર**—દુઃખ-પાપને જન્મ આપનાર. ૨૫. **વજ્ર**—વજ્રની જેમ નાશ કરનાર વજ્ર જેવું ભારે-જેનાથી જીવ દુષ્કર્મથી અતિશય ભારે બને છે. ૨૬. **પરિતાપાશ્રવ**—દુઃખ-તાપ-પરિતાપ જેનાથી આવે છે. પરિતાપનું ઝરણ. ૨૭. **વિનાશ**—પ્રાણનો નાશ કરનાર. ૨૮. **નિર્યતના**—સંસારનું પરિભ્રમણ વધારવામાં કારણભૂત. ૨૯. **લોપના**—લોપ કરનાર. આન્તર જીવનનો લોપ કરનાર. ૩૦. **ગુણોની વિરાધના**—જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર વગેરે આત્મગુણોની વિરાધના કરનાર.

આ ત્રીશ નામોથી હિંસાનું વ્યાપક સ્વરૂપ ખ્યાલમાં આવી જાય એમ છે. આને મળતાં બીજાં નામો પણ હિંસાનાં ગણાવી શકાય પણ લગભગ ઉપરનાં ત્રીશ નામોમાં હિંસાનું સ્વરૂપ આવી જાય છે.

આ હિંસાને આચરનારને જે કડવાં ફળો ભોગવવાં પડે છે તે સાંભળતાં પણ કમકમાટી ઉપજે. એવી હિંસાથી દૂર રહેવાથી અહિંસાની એક બાજુ સિદ્ધ થાય છે.

બીજી બાજુ સિદ્ધ કરવા માટે તેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવામાં આવશે.

[ચાલુ]

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

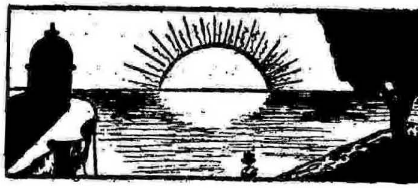

ઉદયન-વિહાર

[૫]

[ગત અંક ૧૦, પૃ. ૧૭૬ થી ચાલુ]

લેખક : **પં. શ્રીયુત લાલચંદ ભગવાન ગાંધી**

ઐતિહાસિક અનુસંધાન

卐

ઉપર્યુક્ત ચંદ્રલેખા-વિજય પ્રકરણરૂપકમાં નટીસૂત્રના સંવાદમાં એ પછી જણાવ્યું છે કે-પ્રતાપી મહારાજા કુમારપાલની તુલના કરી શકે તેવો કોઈ રાજા નથી. *

---

* નટી વિસ્મય-પૂર્વક પૂછે છે કે-હાલમાં એ મહારાજા કુમારપાલ સમાન કયો રાજા છે? [अज्ज एदस्स संपदं को नरवदी समाणो भोदि?] સૂત્રધાર તેના જવાબમાં કહે છે કે-'મુગ્ધે! **માં**ધાતા વગેરે છ મોટા ચક્રવર્તી મહારાજાઓ સિવાય બીજો કયો રાજા આજે આ મહારાજા કુમારપાલની બરોબરી કરી શકે? જે રણસંગ્રામરૂપી યજ્ઞમાં પ્રાપ્ત થયેલા કાંત-(મનોહર) **વિજય** અક્ષતોથી મહાસિદ્ધિ માટે કીર્તિરૂપી દૂધ દ્વારા પ્રતાપરૂપ અગ્નિવડે સિદ્ધ કરેલા ચરુને ચાહે'—

" **मान्धातृ-प्रमुखान्** विहाय महतः षट् चक्रवर्तिप्रभून्,
एतस्याद्य **कुमारपाल**नृपतेः कस्तुल्यतामञ्चति?
यः कान्तै**र्विजयाक्ष**तै रण-मखप्राप्तैर्महासिद्धये,
कीर्ति-क्षीरभरेण वाञ्छति चरुं सिद्धं **प्रतापा**ग्निना॥"

—**ચં**દ્રલેખા-વિજય પ્રકરણની (છાણી-જૈન જ્ઞાનમંદિરની પ્ર. કાંતિવિજયજી મ.ના શાસ્ત્રસંગ્રહની નવી લખાયેલી પ્રતિ) ગૂજરાતના ગૌરવરૂપ પ્રતાપી મહારાજા કુમારપાલ સ્વર્ગવાસી થયા પછી અને તેના વંશજો પણ પરલોક-પ્રવાસી થયા પછી તેના સંબંધમાં કેટલીક કિંવદન્તીઓ પ્રકાશમાં આવી. પાછળના કેટલાક ગ્રંથકારોએ કુમારપાલના દાદાના બાપાની મા અમુક જાતિની હતી. તેવી સાંભળેલી જે હકીકત જણાવી, તેને હાલના સાક્ષરોએ આગળ પાછળના મૂળ વૃત્તાન્ત સાથે ન દર્શાવતાં ગેરસમજ થાય તેવી રીતે રજુ કરી છે. તેથી અહીં તે અંગે થોડું સ્પષ્ટીકરણ કરવું જરૂરી છે.

ડૉ. ભોગીલાલ જ. સાંડેસરાએ 'ઇતિહાસની કેડી' પૃ. ૮૩માં 'પ્રબંધ ચિંતામણિ' વિષયક લખતાં જણાવ્યું છે કે-" પણ એવી **ઉપપત્ની**ઓના પુત્રો તરફ સમાજ કેવી દૃષ્ટિથી જોતો એ વિષય ઉપર આથી પ્રકાશ પડે છે. તે જો ખરેખર હલકા મનાતા હોત તો મેરુતુંગ જેવા **જૈનત્વના અભિમાનીએ** કુમારપાલની વડદાદી **વેશ્યા** હોવાનું લખ્યું જ ન હોત."

—**પ્ર**બંધચિંતામણિનો એ મૂળ ઉલ્લેખ ત્યાં દર્શાવ્યો નથી. **પાટણ**ના સંઘવી પાડાના જૈન

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઉદયન વિહારની પ્રશસ્તિ રચનાર પ્રબંધશતકાર **મહાકવિ રામચંદ્ર**નો વિસ્તારથી

ગ્રંથભંડારમાં રહેલ પ્રાચીન કુમારપાલ પ્રબંધ ગ્રંથની સં. ૧૪૭૫માં લખાયેલી તાડપત્રીય પોથીમાં પત્ર ૪૬માં એવી રીતે સંસ્કૃતમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે—

"**भीमदेवस्य द्वे राज्यौ**। एका **बकुलदेवी** नाम पण्यांगना **पत्तनप्रसिद्धं** रूपपात्रं च। **तस्याः कुलयोषितोऽपि अतिशायिनीं प्राज्यमर्यादां** नृपतिर्निशम्य **तद्वृत्तपरीक्षा**निमित्तं सपादलक्षमूल्यां क्षुरिकां निजानुचरैस्तस्यै **ग्रहणके** दापयामास। औत्सुक्यात् तस्यामेव निशि बहिरावासे प्रस्थानलग्नमसाधयत्। नृपतिर्वर्षद्वयं **मालवमण्डले** विग्रहाग्रहात् तस्थौ। सा तु **बकुलदेवी** तद्दत्त-**ग्रहणक**प्रमाणेन वर्षद्वयं परिहृतसर्वसंगा **चंगशील**लीलयैव तस्थौ। निःसीमपराक्रमो **भीम**स्तृतीयवर्षे स्वस्थानमागतो जनपरंपरया तस्यास्तां प्रवृत्तिमवगम्य **तामन्तःपुरे न्यधात्**। तदंगजः **क्षेमराजः**। द्वितीया राज्ञी **उदयमती,** तस्याः सुतः **कर्णदेवः**। **क्षेमराज-कर्णदेवौ** तत्पुत्रौ भिन्नमातृकौ परस्परं प्रीतिभाजौ।

...इतश्च **क्षेमराजस्य** पुत्रो **देवप्रसादकः**। तस्य पुत्रास्त्रयः **त्रिभुवनपालादयोऽभूवन्**' **त्रिभुवनपालस्यैकाऽभूत्** सुता, तनयास्त्रयः। आद्यः **कुमारपाला**ख्यो राजलक्षणलक्षितः।"

—પાટણ જૈન ગ્રંથભંડાર સૂચી (ગા. ઓ. સિરીઝ નં. ૭૬ પ્ર. સન ૧૯૩૭) પૃ. ૧૫-૧૭માં અમે દર્શાવેલ છે.

ભાવાર્થ:—**ભીમ**દેવને **બે રાણીઓ હતી.** તેમાંની એક **બકુલદેવી** નામની પણ્યાંગના હતી, જે **પાટ**ણમાં પ્રસિદ્ધ રૂપપાત્ર અને ગુણપાત્ર હતી. રાજા **ભીમ**દેવે **કુલીન સ્ત્રી કરતાં પણ અતિશય શ્રેષ્ઠ-વિશિષ્ટ એવી તેણીની ઉચ્ચ મર્યાદા** સાંભળ્યા પછી તેના **ચરિત્રની પરીક્ષા** માટે સવાલાખ મૂલ્યવાળી કટારી પોતાના અનુચરો દ્વારા તેને ગ્રહણ કરવાના રૂપમાં (ખાંડું મોકલે તે રીતે સ્વીકારવાના સ્વરૂપમાં) અપાવી હતી. ઉત્સુકતાથી તે જ રાતે તેણે (**ભીમ**દેવે) બહારના આવાસ (પડાવ)માં પ્રસ્થાન-મુહૂર્ત સાધ્યું હતું. રાજા **ભીમ**દેવ બે વર્ષ સુધી વિગ્રહના આગ્રહથી **માલવ**-મંડલમાં રહ્યા હતા. તે બકુલદેવી તો મહારાજા **ભીમ**દેવે આપેલ ગ્રહણક પ્રમાણે બે વર્ષ સુધી સર્વ સંગનો પરિહાર કરી સારી રીતે **શીલલીલા**પૂર્વક જ રહી હતી. નિસ્સીમ પરાક્રમવાળો **ભીમ** ત્રીજે વર્ષે પોતાના સ્થાનમાં આવ્યો ત્યારે જનપરંપરા દ્વારા બકુલદેવીની તે **પ્રવૃત્તિ જાણ્યા પછી** તેણે તેને અંતઃપુરમાં સ્થાન આપ્યું હતું; તેનો પુત્ર **ક્ષેમરાજ** હતો. બીજી રાણી **ઉદયમતી** હતી, તેનો પુત્ર **કર્ણદેવ હતો.** એવી રીતે **ક્ષે**મરાજ અને કર્ણદેવ એ બંને **ભીમ**દેવના પુત્રો હતા, તે બંને ભિન્ન માતાના પુત્રો હોવા છતાં પરસ્પર પ્રીતિવાળા હતા.

...**ક્ષે**મરાજનો પુત્ર દેવપ્રસાદ હતો. તેને **ત્રિભુવન**પાલ વગેરે ત્રણ પુત્રો હતા. **ત્રિભુવન**પાલને એક પુત્રી અને ત્રણ પુત્રો હતા. પહેલો પુત્ર **કુમારપાલ** નામનો હતો, જે રાજ-લક્ષણોથી લક્ષિત હતો."

—એ ઉલ્લેખને લગભગ મળતો ઉલ્લેખ વિ. સં. ૧૩૬૧ના **પ્રબંધચિંતામણિ**ની પોથીઓમાં અને તેની પ્રકાશિત થયેલી જુદી જુદી આવૃત્તિઓમાં જોવામાં આવે છે. એ વાંચતાં-વિચારતાં જણાય છે કે-બકુલદેવી ઉચ્ચ કુલમાં ઉત્પન્ન ન થઈ હોય, તો પણ સુકુલીન સ્ત્રી કરતાં પણ અધિક સદ્ગુણશાલિની સુશીલ સ્ત્રી હતી અને તેણીની બરાબર પરીક્ષા કર્યા પછી મહારાજા પહેલા **ભીમ**દેવે તેનો **રાણી** તરીકે સ્વીકાર કરી, તેને પોતાના અંતઃપુરમાં સ્થાન આપ્યું હતું-એથી એ રાજમાતા તરીકે પ્રજાજનોની માનનીય ગણાય. મહારાજા **ભીમ**દેવે નીતિ-સુભાષિતકારોના '**स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि**' એ પ્રસિદ્ધ વચનને માન આપ્યું જણાય છે. કેટલાક લેખકોએ એ બકુલદેવીને **ચૌલા**દેવી નામથી પણ ઓળખાવી જણાય છે. આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રે '**ચૌલુક્યવંશ**' અપરનામ સંસ્કૃત **દ્વયાશ્રય** મહાકાવ્યમાં **ભીમ**દેવની પત્ની-સંબંધમાં નિર્દેશ કર્યો નથી, પરંતુ **ભીમ**દેવનો પુત્ર **ક્ષે**મરાજ, તેનો પુત્ર **દેવપ્રસાદ**, તેનો પુત્ર **ત્રિભુવન**પાલ, તેનો પુત્ર **કુમારપાલ**-એવી રીતે ક્રમથી તેનો પરિચય આપ્યો છે.

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પરિચય સન ૧૯૨૬માં પ્રકાશિત **નલવિલાસ** નાટક (ગા. ઓ. સિ. નં. ૨૯)ની સંસ્કૃત પ્રસ્તાવનામાં મેં આપ્યો છે. એથી અહીં વિસ્તાર કરીશું નહિ. એ સંબંધમાં એકાદ સાક્ષરે કરાવેલી ગેરસમજ અહીં દૂર કરવી ઉચિત છે.

ડૉ. ભોગીલાલ જ. સાંડેસરાએ સન ૧૯૪૫માં પ્રકાશિત 'ઇતિહાસની કેડી' પૃ. ૨૭માં '**હેમચન્દ્રાચાર્યનું** શિષ્યમંડળ' લેખમાં 'મહાકવિ રામચંદ્ર' સંબંધમાં લખતાં જણાવ્યું છે કે—"તેમણે રચેલ નલવિલાસ નાટક (પ્રસિદ્ધ ગા. ઓ. સીરીઝ)ના સંપાદક પં. લાલચંદ્ર ગાંધીના અનુમાન પ્રમાણે, **રામચન્દ્રનો જન્મ** સં. ૧૧૪૫માં થયો હતો, તેમણે દીક્ષા સં. ૧૧૫૦માં લીધી હતી, સં. ૧૧૬૬માં સૂરિપદ મેળવ્યું હતું, સં. ૧૨૨૯માં હેમચન્દ્રાચાર્યના પટ્ટધર થયા હતા અને સં. ૧૨૩૦માં તેમનું મરણ થયું હતું."

—એમાં ડૉ. સાંડેસરાની સમજફેર થઈ લાગે છે. કારણ કે મેં ત્યાં અનુમાન કર્યું નથી અને ત્યાં જણાવેલ જન્માદિ સંવત મેં મહાકવિ રામચન્દ્ર સંબંધમાં નહિ, પણ તેમના ગુરુ આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ સંબંધમાં જણાવ્યા છે કે જે પ્રભાવકચરિત્ર વગેરેમાં મળી આવે છે. નલવિલાસ નાટકની સં. પ્રસ્તાવનામાં (પૃ. ૩૫માં) મેં આવી રીતે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છેઃ—

"वि. सं. ११४५ वर्षे जन्मभाजः, वि. सं. ११५० वर्षे संयतस्य, वि. सं. ११६६ वर्षे सूरिपदप्रतिष्ठितस्य, वि. सं. १२२९ वर्षे दिवंगतस्य सुप्रसिद्धस्य श्रीमतो **हेमचन्द्राचार्यस्य** पट्टधुरन्धरस्तत्समकालीनस्वायं महाकवि**रामचन्द्रो** गूर्जरेश्वर**सिद्ध**राज-कुमारपालयोः सत्तायां विद्यमान आसीद्, ययोः सत्तासमयो वि. सं ११४९-९९-१२३० वर्षेषु विदितः।"

એ પ્રસ્તાવનામાં (પૃ. ૨૫-૩૭માં) મહાકવિ રામચંદ્રની **સ્વાતંત્ર્યપ્રિયતા** સૂચવતા કેટલાક શ્લોકો મેં ત્યાં તેની પ્રસિદ્ધ અપ્રસિદ્ધ કૃતિઓમાંથી દર્શાવ્યા છે, તેમાં જિનસ્તોત્રના અંતમાંનો એક શ્લોક આ પ્રમાણે જણાવેલ છે—

"स्वतन्त्रो देव! **भूयासं** सारमेयोऽपि वर्त्मनि।
मा स्म भूवं परायत्तस्त्रिलोकस्यापि नायकः॥"

—ડૉ. સાંડેસરાએ 'ઇતિહાસની કેડી' (પૃ. ૩૭)માં એ શ્લોક તો ટાંક્યો છે, પરંતુ 'भूयासं' પદને બદલે '**भूयाःस**' એવી રીતે જણાવેલ છે, તથા ત્યાં પૃ. ૫૫માં તેનો જે અર્થ પ્રકટ કર્યો છે, વસ્તુતઃ કવિના આશયથી વિરુદ્ધ અર્થ જણાવેલ છે તે એ કે—

"**તું રસ્તાનો કૂતરો ભલે થજે, પણ સ્વતંત્ર રહેજે; ત્રિલોકનો નાયક બનીને પણ પરતંત્ર ન રહીશ**" આવા વિલક્ષણ શબ્દોમાં જિનેશ્વરની સ્તુતિ કરનાર...કવિના જીવનમાં તેમજ કવનમાં સભર ભરેલા સ્વાતંત્ર્યપ્રેમ વિશે વધારે શું લખવું?"

—એ શ્લોકમાં કવિએ અસ્મદ્‌પુરુષનાં એકવચનવાળાં 'भूयासं' '**मा स्म भूवम्**' ક્રિયાપદનો પ્રયોગ કરી પોતાના સંબંધમાં એવી આશા-અભિલાષા પ્રકટ કરી છે, તેને બદલે અર્થ કરનાર સાક્ષરે યુષ્મદ્‌પુરુષનાં એકવચનવાળાં ક્રિયાપદરૂપો સમજી તેને દેવ સંબંધમાં ઘટાવ્યાં જણાય છે! અને ત્યાં જણાવેલ સારમેય શબ્દનો અર્થ પણ કવિના અભીષ્ટ આશયથી જૂદો જણાય છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો ઉચિત ગણાય—

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

" હે દેવ ! હું રસ્તામા ફરનાર સારમેય (પરિચિત સાર વસ્તુવાળો) પણ સ્વતંત્ર થાઉં ત્રણ લોકને નાયક થઈને પણ પરાધીન પરતંત્ર ન થાઉં. "

—મહાકવિ રામચંદ્રના ગુરુ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રે પરમાર્હત મહારાજા કુમારપાલની પ્રાર્થનાથી રચેલા યોગશાસ્ત્રમાં (પ્રકાશ ત્રીજામાં, શ્લો૦ ૧૪૧) શ્રાવકના પ્રભાતના મનોરથોમાં એને મળતો એવા આશયનો શ્લોક જણાવ્યો છે—

" **जिनधर्मविनिर्मुक्तो, मा भूवं** चक्रवर्त्यपि ।
स्यां चेटोऽपि दरिद्रोऽपि, **जिनधर्माधिवासितः** ॥ "

ભાવાર્થ:—જિનધર્મથી રહિત એવો હું ચક્રવર્તી પણ ન થાઉં; પરંતુ ચેટ એવો પણ અને દરિદ્ર એવો પણ હું જિનધર્મથી અધિવાસિત થાઉં.'

' પં. **રામચંદ્રે** રચેલ **પ્રબંધશત** બાર રૂપકોના–નાટક આદિના સ્વરૂપને જણાવનાર છે–[1] એવો એક ઉલ્લેખ મળે છે, તે તેમના સ્વોપજ્ઞ વિવરણવાળા **નાટ્યદર્પણને** ઉદ્દેશીને જણાય છે.

ડૉ. સાંડેસરાએ ઇતિહાસની કેડી (પૃ. ૩૨)માં જણાવ્યું છે કે—

" બાર રૂપકોની ચર્ચા કરતો રામચન્દ્રનો પ્રસ્તુત ગ્રન્થ જો મળી આવે તો આ વિષયમાં ઘણું નવું જાણવાનું મળી આવે એ ચોક્કસ છે."

બાર રૂપકોની ચર્ચા કરતો એ ગ્રન્થ **નાટ્યદર્પણ** નામથી સન ૧૯૨૯માં ગાયકવાડ પ્રાચ્યગ્રંથમાળામાં [નં. ૪૮] તરીકે પ્રકાશિત થઈ ગયેલ છે, જેનું સંપાદન અમે કર્યું છે –તેનાથી જૂદો જણાતો નથી. **નાટ્યદર્પણ**ની પ્રથમ આવૃતિ અલભ્ય થઈ હોવાથી બીજી આવૃત્તિ જલ્દી પ્રકાશમાં આવશે–તેમ ધારીએ છીએ. (ક્રમશઃ)

---

૧ ' पं. **रामचन्द्रकृतं प्रबन्धशतं** द्वादशरूपकं-नाटकादि-स्वरूपज्ञापकम् ५०००—ગ્રંથ-સૂચીમાં જણાવેલ શ્લોકસંખ્યા સંદિગ્ધ જણાય છે.

ગ્રાહકોને સૂચના

આ અંકે ૧૯મા વર્ષનું લવાજમ પૂરું થાય છે; તો જે ભાઈઓને ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહેવું હોય તેમણે ૨૦મા વર્ષનું લવાજમ મનીઑર્ડરથી મોકલી આપવું જોઈએ. ગ્રાહકોને વી. પી. કરીએ તે પહેલાં ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહેવા, ન રહેવા કાર્યાલયમાં સૂચના મોકલવી જોઈએ; જેથી વી. પી. ખર્ચથી બચી જવાય.

વ્યવ૦

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

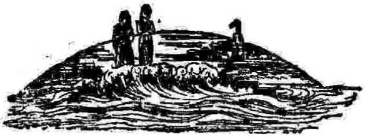

ગુફાઓમાં જૈન સંસ્કૃતિ

લેખક : શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી

જોગીમારા–મધ્યપ્રદેશમાં આવેલી સરગુજા રાજ્યના લક્ષ્મણપુરથી બાર માઈલ દૂર **રામગિરિ** અથવા **રામગઢ** નામનો પર્વત છે. એમાં **જોગીમારા** તરીકે ઓળખાતી ગુફા આવેલી છે. પ્રાચીન, અને પથ્થરમાં કોરેલાં ચિત્રોમાં આ ગુફાનાં ચિત્રોને મહત્ત્વભર્યું સ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે. ધાર્મિક નજરે તેમ કળાની દૃષ્ટિથી આ ચિત્રો અનુપમ મનાય છે. એમાંનાં કેટલાંક ચિત્રો **જૈનસાહિત્ય** સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એ ઉપરથી ફલિત થાય છે કે કેટલાક સમય સુધી આ ગુફાનો ઉપયોગ જૈનધર્મીઓ દ્વારા થયો હશે. અહીંથી ઈ. સ. પૂર્વની ત્રીજી સદીનો લેખ પણ મળી આવ્યો છે અને એ ઉપરથી **ડૉ. બ્લાખે** આ ગુફાના નિર્માણકાળનો એ સમય નિશ્ચિત કર્યો છે.

ઢંકગિરિ–જૈન સાહિત્યમાં આ ગિરિનો ઉલ્લેખ તો સ્થાન સ્થાન પર ઉપલબ્ધ થાય છે. આ પર્વતને પવિત્ર એવા શ્રી. શત્રુંજય ગિરિરાજની એક શાખારૂપે આલેખ્યો છે. હાલમાં આ સ્થાન વલભીપુરની નજીક છે. રાજવી **સાતવાહનના** ગુરુ **શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજી** હતા અને તેમનો **સિદ્ધ નાગાર્જુન** નામનો શિષ્ય આ સ્થાનનો નિવાસી હતો. એ વાતનું સમર્થન 'પ્રબંધકોશ' અને 'પિંડ–વિશુદ્ધિ'ની ટીકાઓથી થાય છે. ઉક્ત નાગાર્જુને સ્વર્ણસિદ્ધિ માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો અને ઉલ્લેખાયું છે તે મુજબ આ ઢંકગિરિની ગુફામાં તેણે રસ-કૂપિકા રાખી હતી. આ જૈન ગુફામાં ભગવાન પાર્શ્વનાથની એક ઊભી મૂર્તિ છે. ત્યાં અંબિકા-દેવીની આકૃતિ પણ જોવામાં આવી હતી. ડૉ. બર્જેસે એની શોધ કરેલી પણ આ **જૈન–ગુફા** છે એવું પુરવાર કરવાનો યશ તો ડૉ. હસમુખલાલ ધીરજલાલ સાંકળીઆને ફાળે જાય છે. આ સમયનાં કેટલાંક શિલ્પો શ્રીયુત સારાભાઈ નવાબે પણ સૌરાષ્ટ્રમાં જોયાની નોંધ 'ભારતીય વિદ્યા' ભા. ૧, અંક : ૨ માં કરી છે.

ચન્દ્રગુફા–બાબા પ્યારાના મઠ તરીકે ઓળખાતા સ્થાનમાં જે ગુફાઓ આવી છે તે ઈ. સ. પૂર્વેના પહેલા, બીજા સૈકાની હોવી જોઈએ એમ મી. બર્જેસનું માનવું છે કેમકે એ સદીનાં કેટલાંક ચિહ્નો એમાં ઉપલબ્ધ થાય છેઃ સ્વસ્તિક, મત્સ્યયુગલ, ભદ્રાસન, નંદીપદ અને કુંભકળશ જોવાય છે કે જેના સંબંધો જૈનધર્મમાં 'અષ્ટમંગળ' તરીકે આલેખાય છે તેની સાથે છે. ક્ષત્રપના સમયનો એક મૂલ્યવાન લેખ મળી આવ્યો છે; જે તત્કાલીન જૈન ઇતિહાસ ઉપર મહત્ત્વનો પ્રકાશ ફેંકે છે. મુખ્ય ગુફાનો આકાર ચંદ્રાકાર હોવાથી **ચંદ્રગુફા** તરીકે ઓળખાય છે. દિગંબર સાહિત્યને વ્યવસ્થિત કરનાર શ્રીધરસેનાચાર્યનો આમાં નિવાસ હતો. પુષ્પદન્ત અને ભૂતબલિનું અધ્યયન અહીં થયું હતું. અફસોસ એટલો જ છે કે આવા મહત્ત્વના સ્થાન તરફ જૈન સમાજનું ધ્યાન સરખું ગયું નથી !

ઢંકગિરિ અને ચન્દ્રગુફા એ સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલ, જૈનધર્મ અને જૈન સંસ્કૃતિ ઉપર પ્રભાવ

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

પાથરનારાં જૂનાં સ્થાનો હતાં અને એના અસ્તિત્વથી સહજ અનુમાન કરી શકાય તેમ છે કે ગુફા-નિર્માણ વિષયક પરમ્પરા જૈનોમાં પણ પ્રાચીનકાળથી હતી.

બાદામી–ઈ. સ. ની બીજી સદીમાં આ સ્થાન સારી એવી ખ્યાતિને વર્યું હતું. સુપ્રસિદ્ધ લેખક **ટોલેમી**એ એનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. પહેલાં અહીં **પલ્લવો**નો કિલ્લો હતો અને પાછળથી એ **પુલકેશી** પહેલાના હાથમાં ગયો હતો. એ પછી પશ્ચિમી ચૌલુક્ય અને રાષ્ટ્રકૂટોનું આધિપત્ય સ્થપાયું. તેમના પછી કલચૂરી હોયસાલવંશનું રાજ્ય સન ૧૧૯૦ સુધી રહ્યું. છેલ્લે દેવગિરિના યાદવોની સત્તા તેરમી સદી સુધી રહી.

અહીં ત્રણ બ્રાહ્મણ ગુફાઓ સાથે પૂર્વબાજુએ એક જૈન ગુફા પણ છે. એનો નિર્માણ-કાળ ઈ. સ. ૬૫૦ અનુમાની શકાય. ગુફા ૩૧ × ૧૯ ફુટની અને ઊંડાઈમાં ૧૬ ફુટ છે. તેના સ્થંભ એલીફન્ટાની ગુફા જેવા છે. એમાં ભગવાનની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિ છે અને બરામદામાં અર્થાત્ આગળ ઓટલા જેવા ભાગ ઉપર મારનાગ, ગૌતમસ્વામી તથા પાર્શ્વનાથ પ્રભુની મૂર્તિ છે. દીવાલ અને થાંભલાઓ પર પણ તીર્થંકરની આકૃતિઓ છે. પૂર્વાભિમુખ દ્વાર આગળ ભગવાન મહાવીરની પલ્યંકાસનસ્થ પ્રતિમા છે.

શ્રમણહિલ–મદુરા તામિલ ભાષાઓનું એક કાળે મહત્ત્વનું કેન્દ્ર હતું. રાજકીય અને સાહિત્ય દૃષ્ટિએ એનું સ્થાન આગળ પડતું હતું. અહીં સાહિત્યસેવીઓ અવારનવાર એકઠા થતા. અહીં જૈન સંસ્કૃતિની ગૌરવ-ગાથા રજૂ કરતી સામગ્રી મોટા પ્રમાણમાં મળી આવે છે. શ્રીયુત **ટી. એચ. શ્રીપાળ** નામના એક જૈન ગૃહસ્થે અહીંથી સાત માઇલ દૂર આવેલ પહાડીમાં કોતરેલી જૈન-પ્રતિમાઓ તેમજ દશમી સદીના લેખોનો પત્તો મેળવ્યો છે. **સમરનાથ** અને **અમરનાથ** પહાડીઓમાં તેમને અચાનક જવાનું થયેલ અને એ વેળા આ પ્રતિમાઓ જોવાની તક એમને પ્રાપ્ત થઈ. આગળ વધતાં એક ગુફા જોવામાં આવી જેમાં તીર્થંકરની મૂર્તિઓ કોતરેલી નજરે ચઢી. યક્ષોની આકૃતિ સાથે બીજા એવાં પણ ચિહ્નો દૃષ્ટિગોચર થયાં કે જે ઉપરથી અહીં એક કાળે શ્રમણો વસતા હશે એમ કલ્પી શકાય. **ડૉ. બહાદુરચંદ છાવડા** કે જેઓ ભારત સરકારના મુખ્ય લિપિ-વાચક અને ચીફ એપિગ્રાફીસ્ટ છે તેઓએ આ સ્થાનને જૈન સંસ્કૃતિના કેન્દ્ર તરીકે જણાવ્યું છે.

ઈલોરા—પશ્ચિમી ગુફા-મંદિરોમાં એલાગિરિ-ઈલોરાનું સ્થાન અતિ આગળ પડતું છે. પ્રાકૃત સાહિત્યમાં એનું નામ 'એલઉર' રૂપે મળે છે. ધર્મોપદેશમાળા-વિવરણ (રચનાકાળ સં. ૯૧૫)માં એક મુનિ **ભૃગુકચ્છ** નગરથી વિહાર કરી **એલઉર** આવ્યા અને દિગંબર વસતીમાં ઊતર્યા એવી નોંધ છે. એ ઉપરથી આ સ્થાનની ખ્યાતિ દૂર દૂર પ્રસરી હતી એ નિઃસંદેહ વાત છે. અહીનાં ગુફા-મંદિરો ભારતીય શિલ્પકળાની અમર કૃતિઓ છે. એનાં દર્શન એ માનવજીવનનો અમૂલ્ય લહાવો છે. અહીં શિલ્પી, ચિત્રકાર, ઇતિહાસજ્ઞ અગર ધર્મના અનુરાગી માટે પ્રેરણાત્મક સામગ્રી મોજુદ છે. સૌંદર્યનું તો આ ધામ છે. ભારતીય સંસ્કૃતિની ત્રણે ધારાઓનું આ સંગમ સ્થાન છે. ત્રીશથી ચોત્રીશ સુધીની ગુફાઓ જૈનધર્મના સાહિત્ય ઉપર પ્રકાશ પાડનારી છે. એની કળા સંપૂર્ણપણે વિકસેલી છે. જૈનાશ્રિત ચિત્રકળાનાં અહીં નિતરાં દર્શન થાય છે. **ફરગ્યુસન**ને સ્વીકારવું પડયું છે કે—

"कुछ भी हो, जिन शिल्पियोंने एलोराकी दो सभाओं [इन्द्र और जगन्नाथ]का सृजन किया, वे सचमुच उनमें स्थान पाने योग्य है जिन्होंने अपने देवताओंके सम्मानमें निर्जीव पाषाणको अमर-मंदिर बना दिया।"

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

આની શોધ નિજામ રાજ્ય તરફથી થયેલ અને હાલ એ સંસ્થાનની દેખરેખ હેઠળ છે. છોટા–કૈલાસ તરીકે ઓળખાતી ગુફા દક્ષિણ–પૂર્વમાં છે. એનું સર્જન કૈલાસ સાથે ટક્કર લે તેવું છે. એક પરંપરાનો શિલ્પી બીજી પરંપરાનું અનુકરણ કેવી કુશળતાથી કરી શકે છે એનું આ જ્વલંત દૃષ્ટાન્ત છે. અહીંનાં મંદિરોમાં દ્રાવિડિયન શૈલીનો પ્રભાવ છે. નવમી સદીમાં રાષ્ટ્રકૂટોના વિનાશ પછી દ્રાવિડ–શૈલીનો પ્રભાવ ઉત્તર ભારતમાં ક્યાંયે જોવામાં આવતો નથી.

ઇન્દ્રસભા એ સામૂહિક જૈન–ગુફાઓનું નામ છે. બે બે મજલાવાળી ગુફાઓ અને ઉપ-મંદિર પણ એમાં સંમિલિત છે. દક્ષિણ બાજુએથી પ્રવેશી શકાય છે. બહારના પૂર્વ ભાગમાં એક મંદિર છે કે જેની આગળ તથા પાછળના ભાગે બે થાંભલા છે. ઉત્તરની બાજુ ગુફાની દિવાલ ઉપર ભગવાન પાર્શ્વનાથના જીવનમાં આવતી કમઠવાળી ઘટના આલેખેલી છે. પરિકર ઘણો જ સુંદર છે. ભગવાન મહાવીર તેમજ માતંગ યક્ષ તથા અંબિકા યક્ષિણીનાં રૂપ પણ વિદ્યમાન છે. બીજી પણ જૈનાશ્રિત કળાની વિપુલ સામગ્રી છે. જગન્નાથ સભા પણ પ્રેક્ષણીય છે. આ સંબંધમાં વધુ જાણવા જિજ્ઞાસુએ–આ માસિક (જૈન સત્ય પ્રકાશ) વર્ષ: ૭ નો અંક: ૭, ઈલોરાનાં ગુફા મંદિરો, અને આર્કયોલોજિકલ સર્વે ઓફ વેસ્ટર્ન ઈંડિયા ખાસ વાંચવાં.

ઈલોરાની પ્રસિદ્ધિ સત્તરમી સદીમાં અતિશય હતી. જો કે એ કાળમાં અહીં આવવાના સાધનનો અભાવ હતો એમ કહેવાય. કવિરાજ મેઘવિજયજીએ ઔરંગાબાદમાં ચાતુર્માસ કર્યું હતું એ વેળા પોતાના ગુરુ મહારાજને એક **સમસ્યા પૂર્તિમય વિજ્ઞપ્તિ** પત્ર મોકલેલ જેમાં ઈલોરાનું વર્ણન સુંદર શબ્દોમાં કરેલ છે. મુનિ શ્રીકાન્તિસાગરજીએ પોતાના ‘ખંડહરોંકા વૈભવ’ નામા હિંદી ગ્રંથમાં પાનાં ૫૯–૬૦ ઉપર એ અક્ષરશઃ આપેલ છે.

વિબુધવિમલસૂરિ કે જેમણે પણ ઈલોરાની યાત્રા કરી હતી તે લખે છે કે—

“ વિહાર કરતાં આવિયો રે, ઈલોરા ગામ મોઝાર,
જિનયાત્રાને કારણે હો લાલ; ”
ખટ દરિસણ તિહાં જાણીએ રે, જાએ વિવેકવન્ત રે,
મુનીસર તત્ત્વધરી બીજી વારને હો લાલ.”

સુપ્રસિદ્ધ પર્યટક મુનિ શ્રી**શીલવિજયજી** ૧૮ મી સદીમાં અહીં આવ્યા હતા. પોતાની રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં લખે છે કે—

“ ઇલોરિ અતિ કૌતુક વસ્યું, જોતાં હીયડું અતિ ઉલ્હસ્યું;
વિશ્વકરમા કીધું મંડાણ, ત્રિભુવન ભાવતણું અહિનાણ.”

આ આપણા ઐતિહાસિક વારસાની જૈન સમાજના મોટા ભાગને જાણ સરખી પણ નથી, ત્યાં એના સંરક્ષણ કે પ્રચારનો વિચાર કેટલાને આવવાનો? જાણે કળા તો જીવનમાંથી અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે! અણમૂલા ‘સત્ય’ને ભૂલી છીછરા અને ઉપરછલ્લા આડંબરમાં આવી પડ્યા છીએ. એક કાળે દીર્ઘદર્શી પૂર્વાચાર્યોના ઉપદેશથી કળાના ધામ સર્જનારા આપણે આજે ક્ષણજીવી માટીની ગઢ રચનાઓમાં પાણી માફક ધન ખરચીએ છીએ. સાહિત્યના એ મહામૂલા પ્રસંગોને આરસ પથ્થરમાં કોતરાવીએ કિંવા મંદિરોની દિવાલો પર ચિતરાવીએ તો એનો લાભ લાંબા સમય સુધી લેવાય. પણ મુનિગણનો મોટો ભાગ ‘ગઢ રચના’ પાછળ જ ધન ખરચાવે છે એ સાથે વીજળીના યંત્રની કરામત અને પ્રકાશ વિસ્તારે છે. થોડા દિવસની એ રચના કામચલાઉ આકર્ષણ કરી, પછી હતી ન હતી થઈ જાય છે! આ પ્રથા ચલાવી લેવા યોગ્ય છે ખરી? જૈનધર્મને મંજુર છે ખરી? શું એ પરિવર્તન નથી માગતી?

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કર્મ મીમાંસા

[લેખાંક : ચોથો]

લેખક : માસ્તર શ્રીયુત ખુબચંદ કેશવલાલ સિરોહી

વળી સુખ દુઃખ ન સમજાય એ પણ ન બને. સુખ અને દુઃખના કારણભૂત જુદાં કર્મો તેનું નામ વેદનીય કર્મ. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને પછી વેદનીય. હવે ચોથા મોહનીય કર્મ અંગે બે વિભાગ છે. (૧) દર્શન મોહનીય અને (૨) ચારિત્ર મોહનીય.

મોહનીયના વિચાર અંગે કેટલાકની માન્યતા ચોખ્ખી નથી, કેટલાકની માન્યતા ચોખ્ખી છતાં વર્તન ચોખ્ખું નથી હોતું. સર્વમત જાણનારા પંડિતો પણ પોતાને જ્ઞાન છતાં સત્ય તરીકે સત્ય પદાર્થ માનતાં લપસે છે. સત્યને સત્ય તરીકે નહિ માનવામાં કોઈ ચીજ આડી આવે છે. જીવાદિક નવ તત્ત્વો સત્ય છે, તે બીજા મતવાળાએ વાંચ્યાં અને જાણ્યાં છતાંયે તેમાં અસત્યપણાની પ્રતીતિ કેમ રહી ? કારણ એ જ છે કે માન્યતાને મુંઝવનારી કોઈ ચીજ આડે છે, અને તે ચીજ ખસે તો જ સાચી માન્યતા થાય.

રેલમાં બેસીએ તો મગજ પર ગતિની અસર થાય છે. પૃથ્વી અને ઝાડને સ્થિર છતાં ચર દેખવાનો અને ચરને સ્થિર દેખવાનો જેમ ભ્રમ:થાય છે તેમ આત્મામાં પણ ભ્રમ થાય છે, જેથી સત્યને અસત્ય અને અસત્યને સત્ય ગણીએ છીએ. એથી માન્યતાને મુંઝવનાર કોઈ કર્મ છે એમ સમજવું જોઈએ, તે કર્મ દર્શનમોહનીય નામે ઓળખાય છે.

વળી મનુષ્યો દરેક સન્માર્ગે વર્તવાની ઇચ્છા કરે, છતાં પણ પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી. દમનો દરદી કુપથ્ય જાણે, માને અને છોડવાની ઇચ્છા રાખે પણ ખાવા બેસતાં ફીકું લાગે તો મરચાં ખાય. વળી ખાંસીના દરદીને મરચું-તેલ અપથ્ય છે, તે જાણે છે, છોડવા માગે છે; છતાં પણ કેટલાક મનના મજબૂત માણસો કુપથ્ય છોડી શકે છે અને મનના કાચા હોય તે બીજાઓના કહ્યા છતાં કુપથ્ય લે છે, તેવી રીતે દર્શનમોહનીયના ક્ષયોપશમે શ્રદ્ધાળુ થવારૂપ સમ્યક્ત્વવાળા થાય તે પાપ છોડવા લાયક છે તેમ ગણે છે. પરંતુ ઇચ્છાવાળા થયા છતાં સર્વ પાપ છોડી શકતા નથી, તેનું કારણ એ જ છે કે વર્તનમાં મુંઝવનાર કોઈ ચીજ છે અને તે ચારિત્ર મોહનીય કર્મ મતલબ કે—અશુદ્ધ વર્તનમાં નાખી દે તે ચારિત્ર મોહનીય કહેવાય.

દર્શન મોહનીય માન્યતા પર અસર કરે છે જ્યારે ચારિત્ર મોહનીય વર્તન પર અસર કરે છે. સંસાર અસાર છે, દુનિયા માટેના પ્રયત્નોમાં ફોતરાં ખાંડવાનાં છે એવી અંતઃકરણમાં માન્યતા એનુંજ નામ સમ્યક્ત્વ છે. કોઈ મરી જાય તેનો અફસોસ કરે છે પણ પોતાને જવાનું છે એનો અફસોસ આ જીવ કરતો નથી. વર્તનમાં ફરક પડવા છતાં માન્યતા સાચી રહે તો સમ્યક્ત્વ ચાલ્યું ન જાય. માટે માન્યતામાં ભેદ પડવો જોઈએ નહિ. એટલા માટે જ દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય એ બે વસ્તુ જુદી રાખી છે. કર્મોદયને લીધે શક્તિ કે સાધનના અભાવે પ્રવૃત્તિ કરી ન શકે એ બને, જેમકે ઉપવાસને યોગ્ય ગણતો હોય પણ પોતે ચાર વખત ખાવાવાળો હોવાથી ઉપવાસ કરી શકતો નથી. કર્મોદયના કારણે કાર્ય ન બનવા છતાં માન્યતા બરાબર રહે તો સમ્યક્ત્વમાં વાંધો નથી. પણ એક વાત લક્ષ્યમાં રાખવાની

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

છે કે પરિણામ જણાવવાવાળો, બોલવાવાળો, પ્રવૃત્તિ ન થવામાં મજબૂત કારણમાં હોય તો જ તેનો બચાવ ચાલે છે.

શ્રેણિક અવિરતિ છતાં એને ક્ષાયિક સમકિતી માનવા એ શ્રીજિનેશ્વર દેવનું વચન છે, માટે માનીએ છીએ. સેંકડે એંસી ટકા તો માન્યતા તેવું વર્તન હોય. માન્યતા તથા વર્તનમાં ફરકવાળા દાખલા ઘણા ઓછા છે. દુનિયાદારીમાં માન્યતા પ્રમાણે વર્તન ઘણે જ સ્થળે જોવાય છે. ઘણું જ ગંભીર કારણ હોય ત્યાં એ ન હોય એ બને. આ રીતે દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય એમ બે પ્રકારે મોહનીય કર્મ કહ્યું.

હવે પાંચમું કર્મ આયુઃ—જીવન ટકાવી રાખવા અનેક પૌષ્ટિક ખાનપાનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આરોગ્ય સાચવવા બરાબર કાળજી રખાય છે. ભયંકરમાં ભયંકર દર્દને નાબૂદ કરવા માટે વિજ્ઞાન દ્વારા અનેક ઔષધિઓ યા તો ઈંજેકશનની શોધખોળો થાય છે. દર્દના નિદાનની પરીક્ષા કરી તેનું ઉન્મૂલન કરવાની આવડતવાળા નિષ્ણાત વૈદ્ય-ડોક્ટરો કે હકિમો જગતભરમાં છે. મોટા રાજાધિરાજ કે અગ્રગણ્ય દેશનેતાઓ કે મહર્દ્ધિકોને ઉપરોક્ત સામગ્રીઓ પૈકી કોઈની પણ ક્યાશ હોતી નથી, છતાં તેવાઓનીયે જીવનલીલા ઘડીભરમાં સંકેલાઈ જતાં વિલંબ થતો નથી. પાસે ખડા રહેનારાઓ ટગર ટગર જોયા કરે છતાં કોઈનું કંઈ પણ ન ચાલે. જગતની કોઈ પણ સત્તા તેને રોકી શકે નહિ, આ શું ? અનેક ચક્રવર્તીઓ, અનેક મહર્દ્ધિકો આમ ચાલ્યા ગયા તેનું શું કારણ ? શું સાધનસામગ્રીની કમીના હતી ? નહિ, નહિ. માનવું જ પડશે કે છતી સારવારે, છતી સામગ્રીયે પણ જીવનલીલા સંકેલાઈ જવામાં કંઈક કારણ છે, અને તે આયુઃકર્મ છે. આયુઃકર્મનો સ્થિતિકાળ પૂર્ણ થતાં કોઈ પણ સામગ્રી આયુને ટકાવી રાખવામાં સહાયભૂત નીવડતી જ નથી. નહિતર, જગતના કોઈ માનવીને મરવું તો ગમતું જ નથી. આયુઃકર્મ જગતમાં ન હોત તો અનેકોની જિંદગીઓ આજે પણ અસ્તિત્વમાં હોત.

જગતમાં નાનાં મોટાં અનેકવિધ પ્રાણીઓ છે. શારિરીક અવયવો, શારીરિક બાંધાઓ શારિરીક સૌંદર્ય, ઇંદ્રિયોનું ન્યૂનાધિકપણું, વળી કોઈ મનુષ્યપણે, કોઈ પશુપણે, કોઈ દેવ-પણે, કોઈ નારકીપણે શરીર ધારણ કરે છે. આ પ્રમાણે આ સંસારપટ ઉપર પરિભ્રમણ કરનાર જીવોને ઉપરોક્ત સંજોગોમાં જે ભિન્નતા સાંપડે છે તે ભિન્નભિન્ન રૂપે તેવા સંયોગો અપાવનાર કર્મ તે 'નામકર્મ' નામે ઓળખાય છે.

એ રીતે કોઈનો મોટા રાજા મહારાજાઓને ત્યાં જન્મ, અને કોઈનો ચંડાળ આદિને ત્યાં જન્મ થાય છે આનું શું કારણ ? હલકા કુળમાં જન્મ પામવાનું કોઈને પણ પસંદ નથી તેનું શું કારણ ? ઉચ્ચકુળ અને નીચકુળ અપાવનાર પણ કોઈકને માનવું પડશે અને તે 'ગોત્રકર્મ' તરીકે ઓળખાય છે.

હવે અંતરાય કર્મ અંગે વિચારીએ. છતી લક્ષ્મીએ દાન દેવાની બુદ્ધિ નથી થતી. વગર લક્ષ્મીનો કેટલોક વર્ગ પુણિયા શેઠ જેવો છતાં તેને દાન દેવાની બુદ્ધિ થાય, કેટલાક મહેનત કરે છતાંય ન મેળવે, કેટલાક વગર મહેનતે સારી લક્ષ્મી મેળવી શકે છે. એટલે દાનનો અને લાભનો ગુણ ઉત્પન્ન થવો તે કર્માધીન છે, અને તે કર્મ તે 'અંતરાય કર્મ.' આ રીતે જે કર્મના આઠે પ્રકાર જાણે નહિ તે આત્મકલ્યાણના માર્ગે આવી શકે નહિ. એ પ્રકારો દ્વારા કર્મનું સવિસ્તૃત સ્વરૂપ સમજવા જૈન દર્શનમાં કહેલું તત્ત્વજ્ઞાન-ફીલોસોફી સમજવી પડશે.

(ચાલુ)

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ऋषि रघुनाथ द्वारा

आचार्य लक्ष्मीचन्द्रको प्रेषित पत्र

संपा० पूज्य मुनिराज श्रीकान्तिसागरजी ग्वालियर

सचमुच पत्र लिखना भी एक बहुत बडी कला है। जैन मुनियोंने इस प्रेरणाशील कलाके विकासमें जो योग दिया है, उसमें उनका सांस्कृतिक व्यक्तित्व और प्रतिभाके दर्शन होते हैं। सामान्यतः पत्रोंमें वैयक्तिक भावनाका ही प्राधान्य रहता है परंतु श्रमणों द्वारा प्रस्तुत पत्र वैयक्तिक होकर भी उनमें जन–भावनाका प्रतिबिम्ब रहता है। वह उनके साधनामय जीवनगत औदार्यका सुपरिणाम है। गुणमूलक–परंपराके कारण वहां व्यक्ति व्यक्ति न होकर समष्टिमें परिवर्तित हो जाता है। नैतिक जीवनकी व्यापकता एवं सदाचारशील वृत्तिका मूर्त रूप पत्रोंकी एक एक पंक्तिमें परिलक्षित होता है। सामाजिक और सांस्कृतिक दृष्टिसे इन पत्रोंका अध्ययन किया जाय तो भूगोल, खगोल, इतिहास, पुरातत्त्व, तथा भारतीय–लोक-चेतनाको उद्‌बुद्ध करनेवाली अन्वेषणप्रधान प्रचुर मौलिक व विश्वसनीय साधन–सामग्रीका आभास मिल सकता है। कवित्व और विशुद्ध साहित्यिक दृष्टिकोणसे यदि इनका पर्यवेक्षण करें तो बहुतसे पत्र सरस काव्योंकी कोटिमें आ सकते हैं। स्वस्थ सौन्दर्य और कलाके उज्ज्वल आलोकमें देखने पर ज्ञात होगा कि ये पत्र कितने अंशोमें सफल रससृष्टि कर आत्मस्थको जगाते हैं। मनोरंजन और गांभीर्यका समन्वय सुंदर विज्ञप्तिपत्र, क्षामणापत्र, और निजी पत्रोंमें दृष्टिगोचर होता है। स्वदर्शनकी उत्कट प्रेरणा एवं स्वयं द्वारा शासित होनेकी पवित्र भावनाका उदय ऐसे ही पत्रों द्वारा संभव है।

पुरातन ज्ञानागारोंमें इस प्रकारकी विपुल सामग्री प्रकाशनकी प्रतीक्षामें हैं। कतिपय पत्रोंका प्रकाशन गायकवाड ओरिएंटल सिरीझमें एवं सिंघी ग्रन्थमालान्तर्गत हुआ है। तथापि अप्रकट पत्रोंकी कमी नहीं हैं। कमी है उचित मूल्यांकन करनेवालोंकी।

आचार्य श्रीजिनचन्द्रसूरि, विजयदेवसूरि, ऋषि केशवजी आदि पुरुषोंके कतिपय पत्र मेरे संग्रहमें हैं जो विशेष ऐतिह्य तथ्योंका भले ही उद्‌घाटन न करते हों फिर भी उनका अपना महत्त्व है। शोधमें सामान्य तथ्य भी कभी कभी घटना विशेषके साथ संबंध निकल आने पर क्रान्तिकारी परिवर्तन कर सकता है।

यहां जो पत्र प्रकाशित किया जा रहा है वह नागोरी लोंकागच्छीय आचार्य श्रीलक्ष्मी-चंद्रजीसे सम्बद्ध है। आचार्यने यति श्रीरघुनाथजीको जो पत्र विप्र आभूके साथ भेजा था उसीके प्रत्युत्तर स्वरूप प्रस्तुत पत्र है। आचार्यश्री अपने समयके अपने गच्छके प्रतापी

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

व्यक्ति थे। यति श्री रघुनाथ रचित लोंकागच्छ पट्टावली प्रबंधकी दो प्रतियां मेरे संग्रहमें सुरक्षित है जिसमें आचार्यश्रीका परिचय इस प्रकार दिया है–आचार्य लक्ष्मीचंद्र हर्षचंद्रसूरिके पट्टधर थे। जन्म सं० अज्ञात है। वे कोठारी जीवराजकी पत्नी जयरंगदेवीके पुत्र थे। सं० १८४२ में व्रत ग्रहण किया। अमृतसर, लाहोर, श्यालकोट, दिल्ली, रोपड, भरतपुर, बन्नु, लखनऊ, मकसूदाबाद, काशी, पटना, कोटा, नागोर, फलोधी, बीकानेर, बाला, बनूड, नालागढ, आदि नगरोंमें आपका विहार हुआ था। सं० १८६० का चातुर्मास पतियालामें हुआ जब रघुनाथ ऋषिने अपनी पट्टावली पूर्ण की। बीकानेर नरेश रत्नसिंहने आपको रजतकी छडी दे कर सम्मानित किया था।

जैसा कि ऊपर कहा जा चुका है कि प्रस्तुत पत्रके प्रणेता पट्टावलीकार रघुनाथ ऋषि ही है। ये स्वयं संस्कृत भाषा और साहित्यके अच्छे विद्वान थे। स्वतंत्र ग्रन्थोंके अतिरिक्त महिम्नादि स्तोत्र इनके कवित्वपूर्ण पाण्डित्यके परिचायक हैं।

आपने पंजाब में रह कर जैन संस्कृतिकी उल्लेखनीय सेवा की है। सं० १८६३ में आचार्यका चातुर्मास चूरूमें था। वहां आपकी सेवामें यह पत्र भेजा गया था। मनसूरके प्रधानमंत्री चयनसिंह व उनके परिवारवालों–जैसे दयालसिंह, हमीरसिंह, और कपूरसिंहका इसमें उल्लेख है। नगरके श्रावकोंका उल्लेख भी यथास्थान निर्दिष्ट है। रचना प्रासादिक गुणयुक्त है। मूल पत्र इस प्रकार है—

॥ ॐ ॥

॥ नमः श्रीसकलकलनाय भवतु सततम् ॥

॥ नमोऽर्हद्भ्यः ॥ **दोहा छन्दः संस्कृते** ॥

सुधासमानोदर्य्यवाग्विलासरञ्जितनृपाः ।
श्रीपूज्याः कविवर्यरत्नै रक्ष्या गुरुकृपा ॥ १ ॥
श्रीमत्पदप्रणतस्य मे विज्ञपनीयमिदं तु ।
अत्रभवन्त सर्वदा निजहृदये प्रविदन्तु ॥ २ ॥ इदं दोहाछन्दः ॥

प्रथमं सोरठा नामकम् । अथ संस्कृतमयकवित्वम् —

श्रीश्रीपूज्य**लक्ष्मीचन्द्र**जिन्मुनीन्द्रवृन्दचन्द्र ! चिरं जीव समविपुलमहामते ! ।
सदा रक्ष कृपादृष्टिमिष्टरूपशिष्टशिष्टिकारिणि प्रकृष्टकृष्टि वन्दय साधुतापतेः ॥
शोभनगुणसंचयो विशदस्ते महाश्चयोदारतरशीलमयो मामके तु मानसे ।
कोविदकुलावतंस ! संवसति शुद्धवंश**लुंकागणपद्म**हंस ! हंस इव मानसे ॥ १ ॥
कदा तदा गमिष्यति प्रभूतपुण्यजं दिनम् । यदा भवत्सुदर्शनं सुखावहं भविष्यति ॥ २ ॥

प्रमाणिकेयम् इत्यलम्, किमनल्पलिखनेन ? कामे मतिरस्ति यया श्रीश्रीपूज्यपादानां गुणगणगणनां विदधीयाहं, इयतैव तोषो भवतु वः ॥

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ ॐ नमः सिद्धेभ्यः ॥

स्वस्ति श्रीसद्मपद्मच्छदमृदुमृदितोपप्लवाश्मव्रजस्या,
सेव्यं सौवर्गवर्गैरगणनगुणभृद्यस्य शस्यं त्रिलोक्याम् ।
आदेयं पादयुग्मं भवति भवततिच्छित्स्मृतं मूर्तिभाजां
भासा जाम्बूनदं तं प्रणिपततपतिं प्रीतये **मारुदेवम्** ॥ १ ॥ स्रग्धरा ॥
अचिरोदरमानससरोवरहंसेन शिवानि ।
शान्तिजिनेन विधीयतां भवतां सद्भिभवानि ॥ २ ॥ सोरठा ॥
वन्यान् जन्तुगणानमोचयदलं नो केवलं बन्धनात्
त्रस्तान् जन्म जटादितोपि भविनो दुर्मोहपाशाद् यकः ।
पारेवाङ्महिमाहिमांशुवदनो नीलारविन्दद्युति–
द्वाविंशः पुरुषोत्तमः स कुशलं वो रातु **नेमि**प्रभुः ॥ ३ ॥ शार्दूल० ॥
नीपीय यस्यैकगिरं गुरुं गताः प्रयान्ति यास्यन्त्यपि जन्मिनो गतिम् ।
प्रभुःस **वामातनुज**स्तनोतुः वः श्रियं श्रयच्छ्रीजनको जिनेश्वरः ॥ ४ ॥ वंशस्थम् ॥
पापापहारि सकलारिनिवारिहारि दारिद्र्यदारिदवदावदवाम्बुवारि ।
श्रीधारि विष्टपचमत्कृतिकारि वः स्ताच्छ्री**वर्द्धमान**विभुपक्षगलं शिवाय ॥ ५ ॥ वसन्त० ॥
सन्देहाचलशृङ्गभङ्गभिदुराद् वीरप्रभोः निर्ममे
लात्वा यत्त्रिपदीमुदारमतिको द्राग् द्वादशाङ्गीं हिताम् ।
यो वस्यन्नपि चाबुधावगतये प्राक्षीत् पदार्थान् गुरूं
सार्वं सर्वद **इन्द्रभूति**भगवान् भूयात् स वो भूतये ॥ ६ ॥ शार्दूल० ॥
श्री**मल्लुङ्काच्छगच्छं** भुजगपुरभवं भव्यराजीवराजी
भास्वान् यः शासदासीन्मतिमहिमगुदां शिष्विदानो निदानम् ।
यद्गाम्भीर्यस्य चाग्रे पृथुरपि रसधिर्गोष्पदायां बभूवा–
नन्दश्रेणीं प्रदेयात् स मुनिपरिवृढः श्रीजगज्जीवनाह्वः ॥ ७ ॥ स्रग्धरा ॥

॥ इत्याशिषः सप्ततिः ॥

श्रीमदिष्टं नमस्कृत्य कामधुक्कोटिकामदम् ।
यथाज्ञप्तिसविज्ञप्तिछदनं सदनं मुदाम् ॥ ८ ॥ अनुष्टुप् ॥
अर्थप्रयोगकुशलः सुकुलः प्रसाधितो वासोम्यधातुमणिकारणिकः समृद्धकः ।
यत्र स्वयंभूरिव समुद्रशयो महावयो वर्वर्त्ति विश्वविदितः सुकृती सुरैजनः ॥ ८ ॥ मृदंगकम् ॥
अनेकविद्याचणचारुचातुरी, भृतां भृतां तां निवहैर्नृणां सदा ।
श्रीचूरुनाम्नीं पुरमुन्नतानतैर्गृहैः समैरध्युषिताः सुखावनिम् ॥ १० ॥ आख्यानकी ॥
श्रीमन्मुनीश्वरवराः प्रतिभानवंतः सत्प्रत्ययाः स्फुरदुदारकलानिवासाः ।
श्रेयोध्वसाधनपरास्समलब्धिभाजः श्रीइन्द्रभूतिगणभृत्तुलवामवाप्ताः ॥ ११ ॥ वसंत० ॥
आख्यान्ति ख्यातिमन्तः कलिमलमलिनस्वान्तसंशुद्धिहेतुं
संसाराम्भोधिसेतुं भविककृते धर्ममाप्तोदितं ये ।
धन्यानामग्रतः श्रीजिनमतविपिनधौं वसन्तोपमाना
ज्ञानाद्याचारसम्पद्विलसितमधुरा निर्विकाराः प्रशान्ताः ॥ १२ ॥ स्रग्धरा ॥

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

शङ्खाङ्कामृतसोमसोदरगुण ग्रामाभिरामा महो-
दाराः स्फारपराक्रमाः सितयशोवादप्रतीतास्सना ।
अष्टाभिर्गणिसम्पदाभिरधिकं विभ्राजिताजिह्मकाः
श्रीमन्मन्दरधीरवीरभगवत्सच्छासनोद्योतकाः ॥ १३ ॥ शार्दूल० ॥

श्रीनागपौरगणकौमुदतारकेशा ये सद्विहारसुपवित्रितनैकदेशाः ।
ऐदंयुगीनजनताहितकृत्यकृत्या राजन्ति राजमहिता महनीयपादाः ॥ १४ ॥ वसंत० ॥

संयान्तृणां शुद्ध शशाङ्कश्रीविभ्राजिष्णूनां
तेषां श्रीश्रीपूज्याचार्यश्रेणीधुर्याणाम् ॥
श्रीश्री**लक्ष्मीचन्द्राभि**ख्यानां सूरीशानां भक्त्या
नामं नामं पादद्वन्द्वं तन्निर्द्वन्दं सानन्दम् ॥ १५ ॥ कामक्रीडा ॥

विबुध**माधव**जित्**सुखमल्ल**जित्प्रभृतयो मृतयोगवसूचलाः ।
अविरतं विरतं दुरितेन यदशमिनः शमिनः समुपासते ॥ १६ ॥ द्रुतविलंबितम् ॥

शिष्टैर्महर्षिभिरहर्निशमुग्रचन्द्रैः ससेव्यमानमथ **मोहनलालस**ञ्ज्ञैः ।
यद्वृद्धिचन्द्रवषतावरमल्लसाधू **मेदादिचन्द्र**यतिभिः **सजुहारमल्लैः** ॥ १७ ॥ वसंत० ॥

विनीत**शंभुरामसूरतादि**रामनामकैर्वृतेप्सु**देवदत्तदौलता**दिभिश्च भूरिभिः ।
सनादधीतितत्परे रूपास्ति सक्तमानसैर्महेच्छमान्यमानवेशमौलिमौलिमण्डनम् ॥ १८ ॥ पञ्चचामर० ॥

सदिन्दिरायां मृदुमन्दिरायां भूयाज्जनो यत्र सुनाम नाम्न्याम् ।
स्तुतेतरां तत्र भवत्पदद्वयं द्वयातिगव्याहृतधर्म्मसस्पृहः ॥ १९ ॥ उपजातिः ॥

पुरि तत्र कृतस्थितिना व्रतिना कृतिना किल सत्कृतसत्कृतिना ।
विहितात्र भवच्चरणस्मृतिना **रघुनाथक** इत्यभिधानवता ॥ २० ॥ तोटकम् ॥

भवदीयनिदेशकिरीटभृता विनयानतकेन लिवीक्रियते ।
जिनदासयुजाथ विदांकुरुत प्रणतीर्बहुशोनुगयुग्मकृता ॥ २१ ॥ तोटकम् ॥

दृष्ट्वा पीयूषवृष्ट्या वो मङ्गलं महदस्ति मे ।
सदैव दैवतानां हि श्रेयसां श्रेयसोत्सुकम् ॥ २२ ॥ अनुष्टुप् ॥

यद्यपि विश्वशिवैकनिदानं संश्रुतमेव परं करणीयम् ।
वच्मि तथापि प्रतिक्षणमृद्धं भावुकवृन्दमद्भुततरं वः ॥ २३ ॥ दोधकम् ॥

अथ च-

दैवसशार्वरपाक्षिकचातुर्माससमीयप्रतिक्रमणेषु ।
साधु यथाविधि साधककृत्यं साधयता दधता बहुमोदम् ॥ २४ ॥ दोधकम् ॥

प्रणामं प्रणामं भवत्पादपद्मे मया क्षामणाः क्षामितास्सन्ति सन्तः ।
लसन्तः सदा सद्गुणैः शुद्धमार्गे वसन्तः श्रितेभ्यो हितान्यादिशन्तः ॥ २५ ॥ भुजङ्गप्रयातम् ॥

पण्यैरपि मुनीशानैः क्षन्तव्यास्ताः क्षमाक्षमैः ।
अनुकम्प्य भृशं दासं दासं दासं च सर्वशम् ॥ २६ ॥ अनुष्टुप् ॥

लोकोत्तरातिशयपुञ्जभृतां मुनीशां मुख्या मदीयमितिभाषितमामनन्तु ।
श्रीपूज्यपादशरणस्य चराचरे मे ध्येयं परं यदिह तच्चरणद्वयं वः ॥ २७ ॥ वसन्त० ॥

आभूनाम द्विजानीत द्विजराजमिवामिताम् ।
वीक्ष्यागाद् वः कृपापत्रं मन्मनः कुमुदं मुदम् ॥ २८ ॥ अनुष्टुप् ॥

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भूयोपि भूयो भविकैर्भवद्भिः श्रीपूज्यपादैर्धृतसाधुवादैः ।
प्रसद्य सद्योनुचरेनवद्यो देयश्छदो येन मुहुर्मुदः स्युः ॥ २९ ॥ उपजातिः ॥
धन्यं जनुर्निजमवैमि भवादृशो यत्सत्पूरुषाः समदृशोपि हि मां प्रसद्य ।
सौवानुगामि गणनावसरे लघिष्ठं मयाशये स्मृतिपथं वरदा नयन्ति ॥ ३० ॥ वसंत० ॥

भक्तिप्रह्वो भवच्छीर्षोत्रत्यो वो वन्दते पदौ ।
सङ्घो **रायपुरीया**दिः श्रीमद्दर्शनतन्मनाः ॥ ३१ ॥ अनुष्टुप् ॥
कृपारसभरस्फारः सारोदन्तमयश्छदः ।
इतो वो मन्मनः क्षेत्रे हर्षवर्षी भविष्यति ॥ ३२ ॥ अनुष्टुप् ॥

आनलर्तुधृतिप्रमितेष्ववरे शुभ**आश्विन**मासि दलेश्य **सिते** ।
दिवसेश**तिथौ शनिवार**युते लिखितं खलु पत्रमिदं त्वरया (१८६३) ॥ १ ॥ तोटकम् ॥

श्रीमत्प्रसादप्रासादमध्यमध्यासितेन वै ।
प्रीतये भवतां भूयाद् भगवत्पदवीभृताम् ॥ २ ॥ अनुष्टुप् ॥
बहुकृत्यविहस्तत्वात् कूटं यद्घृष्टमत्र तत् ।
शोधनीयं सुधाधाम शुद्धसद्बोधवार्द्धिभिः ॥ ३ ॥ अनुष्टुप् ॥

श्रीमदौत्तराहगणीयश्री**भोगी ऋषिदेवीदास**कृतप्रणतिततयो वाच्या बहुशः प्राज्ञैः ।
मनसूरपुराधिवासिसुकर्मकर्मचन्द्रापत्यानां लाला**चूहडसिंहा**दीनां सर्वेषां वंदनावसेया ॥

सकलमन्त्रिमुख्यमहामात्र**बयनसिंहजि**तां तदंगजन्मनां **दयालुसिंह-हमीरसिंह-कर्पूर-सिंहप्रभृ**तीनां च सहस्रशो वंदना अवधार्याः, शश्वत् श्रीश्रीपूज्यपादानां गुणगणान् प्रति प्रत्यहं स्मरन्ति ते। अद्यश्वः क्षितिपतिरप्यत्र समागतोस्ति अन्येपि बहवो जनाः समेताः सन्ति तेन बह्वी लोकागतिः। सर्वं दिवसं क्षणमपि पार्श्वं न मुंचन्ति मुग्धाः। अद्यश्वः **षष्ठांगं** शृण्वंति श्रावकाः सम्यक् पंचमेषु दिवसेषु तत्पूर्तिभावमुपेष्यति ततः **श्रीस्थानांगस्य** व्याख्यानं **बृहद्वृत्ति-**विमर्शपूर्वं करिष्यते मया। श्रीमच्छ्रीपूज्यपादप्रसादबलेन सर्वमनवद्यं विद्याविनोदं करोमि। छात्राश्च विद्यार्थिनः प्रभूताः पठन्ति तत्र द्वित्रास्तु शाब्दशास्त्राभ्यासपराः सन्ति, केचन **गणिता**गमं केचन **चिकित्सा**ग्रन्थान् सम्यगधीयते तत्र तत्र भवत्प्रसत्तिरेव सर्वनिर्वाहकरी।

भवच्चरणरजःसेवकजिनादयस्तु शाब्दसूत्रं मुखसात् करोति। तत्रत्याः सर्वेपि शिष्याः सम्यक् पठनक्रियाकुशला वो भुवतु* नित्यशः। श्रेयःश्रेणयः सन्तु सदा श्रीः ॥

ऐषमः **पर्युषणापर्व**सत्को महामहोत्राभूत् तपोवृद्धिश्च गरीयसी जाता। व्याख्यानादि धर्म-कृत्यं चानवद्यं जातम्। तत्र श्रीमत्कृपाकटाक्षविलसितं बीजम्। इति श्रेयः।

अस्मादृशेषु शरदिन्दुयशोधना ये कारुण्यनीरनिधयः सुरपादपन्ति ।
वन्दारुषु प्रतिदिनं सुमुमुक्षुमुख्यमह्या महोदधिगभीरतराः प्रसन्नाः ॥ १ ॥
पूज्याचार्यश्रीश्री १०८ श्री**श्रीलक्ष्मीचन्द्र**जित्कानाम् ।
उपयातु चरणकमलातिथितां तेषामदर्पताम् ॥ २ ॥
बृहन्नागपुरीयलुङ्कागच्छेयशालिनाम् ।
श्री**मच्चुरुपुरे** पुण्ये पुरन्दरपुरोपमे ॥ ३ ॥
इत्यलं बहुव्यासन्यासप्रयासेन सतां पुरस्तात् तु तद्विदाम् ॥

---

* प्रथम लकारस्य प्रथमपुरुषबहुवचनं कर्त्तरि। भ्रांति निरासायेदं लिखितम्

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

महो० भानुचन्द्रगणि रचित

एक नूतन ग्रन्थ

लेखकः **पूज्य उपाध्याय श्रीविनयसागरजी** साहित्याचार्य

कोटासे बंबईका प्रवास करते हुए मार्गमें यह नूतन कृति मुझे प्राप्त हुई। इस पुस्तकका नाम है नामकोष. टीका-इसके प्रणेता हैं महोपाध्याय भानुचन्द्रगणि; जो तपगच्छीय सूरचन्द्रगणिके शिष्य थे। ये वे ही भानुचन्द्रगणि हैं जो सम्राट् अकबरकी राजसभाके रत्न थे और जिन्होंने अपने उपदेशोंसे शत्रुञ्जय तीर्थका करमोचन कराया था। अतः लेखकके परिचयके बारेमें कुछ भी लिखनेकी आवश्यकता नहीं है। लेखक स्वयं अपनी परम्परा प्रशस्तिमें इस प्रकार वर्णित करते हैं:——

भूरयः सूरयोऽभूवंस्तपोगणनभोङ्गणे। साम्प्रतं साम्प्रतं जज्ञे, श्री**हीरो**हर्मणिप्रभः ॥१॥
कलिन्दिकाकमलिनीसमुल्लासनभानुमान्। श्रीमान् **विजयसेनाख्य**स्तत्पट्टे प्रथितोऽस्ति सः॥२॥
श्रीम**द्विजयदेवा**ख्यः, तत्पट्टामृतसूः समः। राजन्ते साम्प्रतं सम्यक्, साधुमार्गप्रवर्त्तकः ॥३॥
सम्प्रदाये तदीयेऽस्मिन्, जज्ञे **हानर्षि** उत्तमः। यो लुम्पाकमतं त्यक्त्वा, **तपापक्षम**शिश्रयत् ॥४॥
तदन्ते निलयी श्रीमान्, वाचको विश्वविश्रुतः। श्रीमत्**सकलचन्द्रा**ख्यो, जज्ञे वैराग्यजन्मभूः ॥५॥
तच्छिष्यो **सूरचन्द्राह्वः**, समभूत् कविपुङ्गवः। विद्वद्वृन्दगजेन्द्राणां, मर्दने हरिविक्रमः ॥६॥
तच्छिष्यो **भानुचन्द्रे**ण, वाचकेन विपश्चिता। नामचिन्तामणिर्नाम निर्णीतिर्निर्मिता मिता ॥७॥

* * *

लेखकने प्रत्येक काण्डके अन्तमें इस प्रकारकी पुष्पिका भी प्रदान की है:——

"श्रीशत्रुञ्जयकरमोचनादिसुकृतकारि—महोपाध्याय—श्रीभानु—
चन्द्रगणिविरचिते विविक्तनामसङ्ग्रहे........समाप्तः।"

इस पुष्पिकासे ऐसा प्रतीत होता है कि 'विविक्तनामसंग्रहः' नामक कोई नूतन कोषकी लेखकने रचना की हो, किन्तु आलोडन करने पर यह निष्कर्ष निकलता है कि यह नूतन कोष नहीं हैं, परन्तु आचार्य हेमचन्द्र प्रणीत 'अभिधानचिन्तामणिनाममाला' नामक कोषकी टिप्पणात्मक टीका मात्र है; और यही वस्तु स्वयं लेखक प्रशस्तिमें स्वीकार करते हैं:—"नामचिन्तामणिर्नाम निर्णीतिर्निर्मिता मिता।" अतः यह स्पष्ट हो जाता है कि यह स्वतन्त्र कोष न होकर टीका ही है।

इस टीकामें हमें लेखककी प्रौढ प्रतिभाके दर्शन यत्किञ्चित् भी प्राप्त नहीं होते। इसमें लेखक केवल गद्यमें पृथक्-पृथक् 'विविक्त' नाम लिखकर यत्र तत्र लिंगोंका निर्णय करते हुए अग्रसर दिखाई पड़ते हैं। उदाहरणके स्वरूपमें द्वितीयकाण्ड प्रथम श्लोककी टीका ही देखिये—

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स्वर्गस्त्रिविष्टपं द्योदिवौ भुवि तविषताविषौ नाकः।
गौस्त्रिदिवमूर्ध्वलोकः सुरालय··············· ॥

[टी.] 'स्वर्ग' इति स्वर्गः, त्रिविष्टपं द्यौः ओकारान्तो द्योशब्दः द्यौः, वकारान्तो दिव्‌शब्दः, एतस्यापि प्रथमैकवचने द्यौरिति रूपम् । भुवि–स्त्रीलिङ्गः, तविषः ताविषः नाकः गौः ओकारान्तो गोशब्दः स्त्रीपुंसलिङ्गः, त्रिदिवं–पुंक्लीबलिङ्गः, उर्ध्वलोकः सुरालयः स्वरव्ययेषु वक्ष्यते ।

इस 'पद्धति'को देखते हुए यह निश्चित कहा जा सकता है कि यह टीका विद्वद्भोग्या नहीं है किन्तु बालबोधस्वरूपा ही है।

प्रशस्तिमें लेखकने रचनासंवत्‌का उल्लेख नहीं किया है किन्तु 'श्रीमद्विजयदेवाख्यः···· साम्प्रतं राजन्ते ।' उल्लेखसे यह निश्चित है कि सं. १६७२ के पश्चात्‌की यह रचना है ।

प्रस्तुत प्रतिके १२४ पत्र हैं ओर अनुमानतः १८ वीं शतीके पूर्वार्धमें लिखित है। पुस्तक मेरे संग्रहमें ही है ।

[अनुसंधान पृष्ठ : २३८ से आगे]

निश्चित है। इनके सीमंधर, वरकाणा, रोहिणी, जीरावला आदि स्तवन तो प्राप्त हैं ही। बड़े ग्रंथोमें कल्पांतर–वाच्य, बाल-शिक्षा और लघु-जातक टीका उपलब्ध हैं। इनमेंसे बाल–शिक्षा व्याकरण-ग्रंथ है, जैसलमेरके भंडारमें इसकी एकमात्र अपूर्ण प्रति प्राप्त है। इस ग्रंथमें जयानंदसूरिके शब्दानुसार ग्रंथका उल्लेख मिलता है वह भी अभी तक अज्ञात ही प्रतीत होता है। बालशिक्षाकी पूरी प्रति अन्यत्र किसी भंडारमें प्राप्त हो तो सूचित करनेका अनुरोध है। रचनाकालका निर्देश केवल लघुजातक–टीकामें ही मिलता है। यह ज्योतिष ग्रंथकी टीका संवत १५६१ में बीकानेरमें रची गयी ।

भक्तिलाभ उपाध्यायके शिष्य चारुचंद्र भी अच्छे विद्वान थे। उनका उत्तमकुमार चरित्र छप चुका है। हमारे संग्रहमें इस ग्रंथकी संवत १५७२में बीकानेरमें स्वयं ग्रंथकारकी लिखित प्रति प्राप्त है। इसकी श्लोक संख्या ५७५ है। ग्रंथकारकी–यह पहली रचना प्रतीत होती है। इनकी अन्य रचनायें इसप्रकार है–(१) भाषाविचार प्रकरण प्राकृत गाथा ४१ सावचूरि; इसकी अपूर्ण प्रति प्राप्त हुई है पत्रांक ३–४ मिले हैं। पत्रांक १–२ नहीं मिले। इसलिए इसकी भी अन्य प्रति अन्वेषणीय है। (२) हरिबल चौपई–रचना संवत १५८१ आसो सुदी ३ जिनहंससूरिराज्ये (३) नंदन मणिहार संधि, गाथा ४०, संवत १५८७ फाल्गुन, (४) रतिसार–चौपई, (५) महाबल मलयासुन्दरीरास गाथा ५१५, (६) पंचतीर्थि-स्तव–गाथा २९, संवत १५९८ आश्विन, (७) युगमंधरगीत–गाथा ११.

उपर्युक्त विवेचनसे स्पष्ट है कि भक्तिलाभोपाध्यायका समय पंद्रहवीं शताब्दिका न होकर १६ वीं शताब्दिका उत्तरार्ध निश्चित है। आशा है भविष्यमें वह भूल दुहराई न जावेगी।

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भक्तिलाभोपाध्यायका समय और उनके ग्रंथ।

लेखक—**श्रीयुत अगरचन्दजी नाहटा**

भारतीय तर्कशास्त्रमें प्रत्यक्ष प्रमाणकी अनुपस्थिति में अनुमानको भी महत्त्वपूर्ण स्थान दिया गया है, पर आखिर अनुमान–अनुमान ही ठहरा। निश्चित प्रमाणके मिलते ही उसका महत्त्व समाप्त हो जाता है। ऐतिहासिक क्षेत्रमें भा अनेक वस्तुओं, घटनाओंका समय निर्धारण करनेके लिये जब कोई निश्चित प्रमाण नहीं मिलता तो इधर उधरकी अन्य प्रासंगिक बातोंको निर्भर करके काम चलाना पडता है – पर निश्चित प्रमाणका अन्वेषण चालु रहना ही चाहिए। अनुसंधान करते रहनेसे इच्छित प्रमाण मिल ही जाते हैं। बहुत बार अनुमान पर आश्रित निर्णय बहुत कच्चे होते हैं और उससे भ्रमपरंपरा भी चल पडती है। इसलिये इतिहासज्ञको जहाँ कहीं भी ऐसी भूलें नजर आवें संशोधन करना आवश्यक हो जाता है। यहां ऐसे हो एक अनुमानित समयका वास्तविक निर्णय किया जा रहा है।

श्रीयुत साराभाई नवाबके प्रकाशित 'सूरिमंत्रकल्पसंदोह' नामक ग्रंथ गत कार्तिकमें प्राच्य–विद्यापरिषद्के प्रसंगसे अहमदाबाद जाने पर अवलोकनमें आया। उसमें वर्धमान विद्याके एक चित्रपटका ब्लाक छपा है जिसे श्रीसाराभाईने पंद्रहवी शताब्दीका बतलाया है। उस पट्ट पर लेख इस प्रकार है–"श्रीभक्तिलाभोपाध्यायस्य सपरिवारस्य शांतिं तुष्टिं पुष्टिं कुरु कुरु स्वाहा। उ० जयसागर उ० श्री रतनचंद्र शिष्य उ० श्रीभक्ति–लाभस्य सौख्यं कुरु।"

इस लेखमें भक्तिलाभके प्रगुरुका नाम जयसागर और गुरुका नाम रतनचंद्र सागर होनेसे ये खरतरगच्छके ही हैं – निश्चित है। उपाध्याय जयसागर बहुत परिचित विद्वान् हैं। जिनका विशेष परिचय "विज्ञप्ति त्रिवेणी"में मुनि श्रीजिनविजयजीने दिया ही है। आपकी रचनाऐं संवत १४७८ से १५०३ तककी मिलती हैं। ये आबूके चौमुखमंदिरके निर्माता संघपति मंडलीकके भाई थे। उनकी स्तवन–स्तोत्र आदि फुटकर रचनाएं भी बहुतसी हैं। खेद है कि उनकी हमें ४–५ हस्तलिखित प्रतियां मिली हैं वे सभी अपूर्ण व त्रुटित हैं। किसी सज्जनको उन रचनाओंकी कोई संग्रह – प्रति पूर्ण प्राप्त हो तो हमें सूचित करें। उपाध्याय जयसागरके शिष्य रत्नचन्द्र भी अच्छे विद्वान थे। पर उनका कोई ग्रंथ जाननेमें नहीं आया। भक्तिलाभ इन्हींके शिष्य थे। इनके रचित 'जिनहंससूरिगीत'को हमने 'ऐतिहासिक जैन–काव्य संग्रह' में २० वर्ष पूर्व प्रकाशित किया था, जिनहंससूरिका समय १६ वीं शताब्दीका उत्तरार्ध होनेसे भक्तिलाभ उपाध्यायका समय भी वही

[देखो– अनुसंधान पृष्ठ : २३७]

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ'નું
ઓગણીસમા વર્ષનું વિષય–દર્શન

પ્રતીકાર

એક ભૂલભરેલું ચિત્ર :	સંપાદકીય :	૧૪૭
એક અનુચિત શીર્ષક :	ડૉ. શા. કાઉઝે ઉર્ફે સુભદ્રાદેવી :	૧૪૮
રાજકોટમાં એક વિચિત્ર પ્રવૃત્તિ :	સંપાદકીય : અંક : ૧૨ટાઇટલ પેજ : ૩	

નિવેદન અને પ્રાસંગિક નોંધ

પ્રાસંગિક નોંધ : ઓગણીસમા વર્ષે :	સંપાદકીય :	૧
સમિતિને મળેલી રૂા. ૩૩૦૦)ની નોંધપાત્ર ઉદાર મદદ	,,	૯૭
ટ્રસ્ટોનું દ્રવ્ય બીજા કામમાં વાપરી શકાશે નહિ :	અંક : ૯	ટાઇટલ પેજ : ૩
વિનંતિ :	સંપાદકીય :	૧૯૨
નિવેદન	,, અંક : ૧૨ : ટાઇટલ પેજ : ૨	

સાહિત્ય

શ્રીપાલરાસનું નૈવેદ્ય :	પૂ. મુ. શ્રીચંદ્રપ્રભસાગરજી :	૩
પ્રાચીન સમયમાં ભજવાયેલાં જૈન નાટકો :	પ્રો. શ્રી. હીરાલાલ ર. કાપડિયા :	૫
સાધ્ય કે સાચો પુરુષાર્થ :	પૂ. મુ. શ્રીમહાપ્રભવિજયજી :	૧૫
ફડખો અને જૈન કૃતિઓ :	પ્રો. શ્રી. હીરાલાલ ર. કાપડિયા :	૧૮
ગુજરાતની સાંસ્કૃતિક પ્રતિભા :	શ્રી. હરસિદ્ધભાઈ દીવેટિયા :	૨૫
જ્ઞાનભંડારો પર એક દૃષ્ટિપાત :	પૂ. મુ. શ્રી. પુણ્યવિજયજી :	૨૬
ધૂપદીપ :	પૂ. પં. શ્રીકનકવિજયજી :	૩૫, ૧૦૧, ૧૨૧
પાંચસો વર્ષ ઉપરની સમસ્યા અને ઉકેલ :	પ્રો. શ્રી. હીરાલાલ ર. કાપડિયા ;	૩૬
हरियाशाह राससार :	**श्री. भंवरलालजी नाहटा :**	**४४**
શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના મંદિરના સંસ્કૃત લેખનો અનુવાદ :	પ્રો. શ્રી મોહનલાલ દી. ચોકસી :	૭૧
આત્મનિર્મલતાના પંથે :	પૂ. મુ. શ્રીમહાપ્રભવિજયજી :	૪૯, ૧૪૫
સુવર્ણપુરુષ અને જૈન સાહિત્ય :	પ્રો૦ શ્રી. હીરાલાલ ર. કાપડિયા :	૫૬
સ્યાદ્વાદ :	પૂ. પં. શ્રી. ધુરંધરવિજયજી :	૬૦
કથા સુણી સુણી ફૂટયા કાન :	પૂ. મુ. શ્રી. મહાપ્રભવિજયજી :	૭૩
નંદીની આદ્ય પદ્યત્રિપુટી :	પ્રો૦ શ્રી. હીરાલાલ ર. કાપડિયા :	૯૩
ગોપૂજા અને પ્રાણિદયા :	પૂ. મુ. શ્રી. ચંદ્રપ્રભસાગરજી :	૯૯
કલ્પવૃક્ષો અને વનસ્પતિની અદ્ભુતતા :	પૂ. પં. શ્રી. ધુરંધરવિજયજી :	૧૧૧
શાસનદેવીની મૂર્તિઓ :	શ્રી. મોહનલાલ દી. ચોકસી :	૧૧૬
हर्षसागर रचित–राजसी साहके रासका सार :	**श्री भंवरलालजी नाहटा :**	**११८, १४२**
વિહાર નોંધ :	પૂ. મુ. શ્રી. વિશાળવિજયજી :	૧૩૪

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ધૂર્તાખ્યાન-પરિચય :	પૂ. પં શ્રી. ધુરંધરવિજયજી :	૧૪૯
એક જૈનગ્રંથમાં કુશાનની કથા :	શ્રી. ભંવરલાલજી નાહટા :	૧૬૪
હિંસા-અહિંસા વિવેક :	પૂ. પં. શ્રી. ધુરંધરવિજયજી :	૧૬૯, ૨૦૨, ૨૨૦
यति कल्याण रचित :		
सिद्धाचल गजल :	**सं. पू. मु. श्री कांतिसागरजी :**	**१८४**
પર્યુષણા પર્વનો ઉદ્દેશ :	પૂ. મુ. શ્રી હંસસાગરજી :	૧૯૪
જૈન તવારીખના પાને નોંધાયેલી મહાગુજરાતની સમૃદ્ધિ :	પૂ. પં. શ્રી. કનકવિજયજી :	૧૯૭
ન્યાયાલયના ચૂકાદાઓમાં સ્યાદ્વાદ :	પૂ. મુ. શ્રી. જ્ઞાનવિજયજી :	૨૧૦

ઇતિહાસ–પુરાતત્ત્વ–સંશોધન

સાંડેરાવ :	પૂ. મુ. શ્રી. જ્ઞાનવિજયજી :	૧૨
रणथंभोरके अल्लाउद्दिनके मंत्री धनराजका वंशपरिचय :	**श्री अगरचंदजी नाहटा :**	**२१**
નવ આચાર્યોની એક સંયુક્ત મૂર્તિ :	શ્રી. અગરચંદજી નાહટા :	૩૧
માંડવગઢના પ્રમદ પાર્શ્વદેવ :	ડૉ૦ શ૦ ક્રાઉઝે ઉર્ફે સુભદ્રાદેવી :	૩૯
आबूके विष्णु मंदिरका एक लेख :	**पू. उपा. श्री विनयसागरजी :**	**४५**
માંડવગઢના પાર્શ્વજિનાલયનું વિશેષ વર્ણન :	શ્રી અગરચંદજી નાહટા :	૫૨
બૌદ્ધ યાત્રિક :	પૂ. મુ. શ્રી જ્ઞાનવિજયજી :	૫૮
મહાકોસલમાં જૈનમૂર્તિઓ :	શ્રી મોહનલાલ દી૦ ચોકસી :	૬૨
मुनिप्रभसूरि कृत–अष्टोत्तरी तीर्थमाला :	**श्री भंवरलालजी नाहटा :**	**६४**
एक जैन भंडारसे अपूर्व प्राप्ति :	**डो० श्री बनारसीदासजी जैन :**	**६७**
ઉદયન વિહાર :	પં. શ્રી લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી :	૭૫, ૧૦૭, ૧૫૭, ૧૭૪, ૨૨૨
कविवर सुरचंद्र विरचित पदैकविंशति ग्रंथ :	**श्री अगरचंदजी नाहटा :**	**८९**
રાજકારભાર પર ધર્માચાર્યની વિચારણા :	પં. શ્રી લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી :	૧૨૪
મૂર્તિઓના વિવિધ પ્રકારો :	શ્રી મોહનલાલ દી. ચોકસી :	૧૩૦
प्रवर्तिनी मेरुलक्ष्मीके स्तोत्र :	**पू. उपा. श्री विनयसागरजी :**	**१८०**
જીરાવલા પાર્શ્વનાથ તીર્થ સ્થાપનાનો સમય :	શ્રી અગરચંદજી નાહટા :	૧૬૨
ગુફાઓ અને જૈન શ્રમણો :	શ્રી મોહનલાલ દી. ચોકસી :	૧૭૨
सं० १५०९ के विजययंत्र पट्टका लंदन प्रवास :	**श्री अगरचंदजी नाहटा :**	**१७७**
જીરાવલા પાર્શ્વનાથ તીર્થ સ્થાપનાનો સમય :	પં. શ્રી લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી :	૧૯૦
रेलुआ संज्ञक पांच रचनाएं :	**श्री अगरचंदजी नाहटा :**	**अंक १०, टाइटल पेज ६२**

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ખંભાતમાં પ્રગટ થયેલી જિન પ્રતિમાઓ :	પૂ. મુ. શ્રી વિશાળવિજયજી :	૨૦૫
श्री गुणसमुद्रसूरि रचित-शांतिनाथचरित लेखनप्रशस्ति :	श्री भंवरलालजी नाहटा :	२१३
मंत्री धनराजके पुत्र सिंहका अज्ञात वैद्यक ग्रंथ :	श्री० अगरचंदजी नाहटा :	अंक ११ टाइटल पेज २-३
ગુફાઓમાં જૈન સંસ્કૃતિ :	શ્રી. મોહનલાલ દી. ચોકસી :	૨-૨૬
ऋषि रघुनाथद्वारा आचार्य लक्ष्मीचंदको प्रेषित पत्र :	पू. मु. श्री कांतिसागरजी :	२३१
भक्तिलाभोपाध्याका समय और उनके ग्रंथ :	श्री अगरचंदजी नाहटा :	२३८
एक नूतन ग्रंथ :	पू. उपा. श्री विनयसागरजी	२३६

તત્ત્વજ્ઞાન

સંસારી આત્મા : (અનુવાદ) :	શ્રી. મોહનલાલ મહેતા :	૮૭, ૧૧૪, ૧૩૭,
કર્મમીમાંસા :	માસ્તર શ્રી. ખુબચંદ કેશવલાલ :	૧૬૭, ૧૮૧, ૨૦૮, ૨૨૯

વાર્તા—કથા

ગાંડી :	પૂ. પં. શ્રી. ધુરંધરવિજયજી :	૯
અઢાર નાતરાં :	શ્રી. જયભિખ્ખુ :	૮૧
સાંપૂ સરોવર :	શ્રી. જયભિખ્ખુ :	૧૦૩
માયાજાલ :	પૂ. મુ. શ્રી. મહાપ્રભવિજયજી :	૧૨૬
બલિદાન :	પૂ. મુ. શ્રી. ચંદ્રપ્રભસાગરજી :	૨૧૭

રાજકોટમાં એક વિચિત્ર પ્રવૃત્તિ

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના પંજાબ કેસરીના બિરૂદથી ઓળખાતા મુનિ શ્રીપ્રેમચંદજીએ તા. ૨૧–૯–૫૪ના રોજ રાજકોટમાં આપેલા ભાષણની એક પુસ્તિકા અમને આજે જ મળી છે. એ ભાષણ વિશે અમે જવાબ આપીએ એ પહેલાં અહીં ટૂંકમાં એટલો નિર્દેશ કરવો ઉચિત જણાય છે કે એમના ભાષણને વાંચતાં મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના જૂના વખતથી ચાલ્યા આવતા વિવાદ–સાહિત્યથી તેઓ તદ્દન અપરિચિત હોય એમ લાગે છે. મૂર્તિપૂજા અને દેવદ્રવ્ય વિશેના એમના આક્ષેપોમાં કોઈ યુક્તિ કે વિચારવિમર્શ જેવું લાગતું નથી અને ન કોઈ ઊંડી ગવેષણાયે છે. કેવળ મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાય સામેનો એમનો માનસિક રોષ ઠાલવવા એમણે પ્રયત્ન સેવ્યો છે. આજના વિચારપ્રધાન યુગમાં એમનો પ્રયત્ન કેટલો સફળ થશે એ અમે જાણતા નથી પરંતુ એક યા બીજી રીતે સમન્વય સાધતા શ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસી સંઘની એકતામાં ચિનગારી ચાંપવાનો એમનો આ પ્રયત્ન જણાય છે. મુનિશ્રીની આવી પ્રવૃત્તિ કલહ વધારનારી બને એ પહેલાં એમણે દેશ–કાળને પરખી લેવો જરૂરી છે. જો તેઓ મૂર્તિપૂજા વિષયક વિવાદનું જૂનું સાહિત્ય વાંચે તોયે તેમનું આ ભાષણ કેવળ બાલક્રીડા જેવું તેમને પણ લાગ્યા વિના નહિ રહે. મુનિશ્રી આવી પ્રવૃત્તિથી વિરમે એવી આશા રાખીએ.

સંપા૦

For Private And Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

Shri Jaina Satya Prakasha. Regd. No. B. 3801 श्री जैन सत्य प्रकाश

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

અંગે સૂચના

યોજના

૧. શ્રી. જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ દ્વારા 'શ્રી. જૈન સત્ય પ્રકાશ' માસિક ૧૯ વર્ષ થયાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

૨. એ સમિતિના આજીવન સંરક્ષક તરીકે રૂ. ૫૦૦] આ૦ દાતા તરીકે રૂ. ૨૦૦] આ૦ સદસ્ય તરીકે રૂ. ૧૦૧] રાખવામાં આવેલા છે. આ રીતે મદદ આપનારને કાયમને માટે માસિક મોકલવામાં આવે છે.

વિનંતિ

૧. પૂજ્ય આચાર્યાદિ મુનિવરો ચતુર્માસનું સ્થળ નક્કી થતાં અને શેષ કાળમાં જ્યાં વિહરતા હોય એ સ્થળનું સરનામું માસિક પ્રગટ થાય એના ૧૫ દિવસ અગાઉ મોકલતા રહે અને તે તે સ્થળે આ માસિકના પ્રચાર માટે ગ્રાહકો બનાવવાનો ઉપદેશ આપતા રહે એવી વિનંતિ છે.

૨. તે તે સ્થળોમાંથી મળી આવતાં પ્રાચીન અવશેષો કે ઐતિહાસિક માહિતીની સૂચના આપવા વિનંતિ છે.

૩. જૈનધર્મ ઉપર આક્ષેપાત્મક લેખો આદિની સામગ્રી અને માહિતી આપતા રહે એવી વિનંતિ છે.

ગ્રાહકોને સૂચના

૧. "શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ" માસિક પ્રત્યેક અંગ્રેજી મહિનાની ૧૫મી તારીખે પ્રગટ થાય છે.

૨. આ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩] ત્રણ રૂપિયા રાખવામાં આવ્યું છે.

૩. માસિક વી. પી. થી ન મંગાવતાં લવાજમના રૂ. ૩] મનીઑર્ડરદ્વારા મોકલી આપવાથી અનુકૂળતા રહેશે.

૪. આ માસિકનું નવું વર્ષ દિવાળીથી શરૂ થાય છે. પરંતુ ગ્રાહક ગમે તે અંકથી બની શકાય.

૫. ગ્રાહકોને અંક મોકલવાની પૂરી સાવચેતી રાખવા છતાં અંક ન મળે તો સ્થાનિક પોસ્ટ ઑફિસમાં તપાસ કર્યા પછી અમને સૂચના આપવી.

૬. સરનામું બદલાવવાની સૂચના ઓછામાં ઓછા ૧૦ દિવસ અગાઉ આપવી જરૂરી છે

લેખકોને સૂચના

૧. લેખો કાગળની એક તરફ વાંચી શકાય તેવી રીતે શાહીથી લખી મોકલવા.

૨. લેખો ટૂંકા, મુદ્દાસર અને વ્યક્તિગત ટીકાત્મક ન હોવા જોઈએ.

૩. લેખો પ્રગટ કરવા ન કરવા અને તેમાં પત્રની નીતિને અનુસરીને સુધારોવધારો કરવાનો હક તંત્રી આધીન છે

મુદ્રક : ગોવિંદલાલ જગશીભાઈ શાહ, શ્રી શારદા મુદ્રણાલય, પાનકોર નાકા, અમદાવાદ.
પ્રકાશક : ચીમનલાલ ગોકળદાસ શાહ.
શ્રી. જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગભાઈની વાડી, ઘીકાંટા રોડ–**અમદાવાદ.**

For Private And Personal Use Only